

KOLEDAR

ZA LETO

1953

4302/1333

TRINKOV KOLEDAR
ZA BENEŠKE SLOVENCE

Z A L E T O

1 9 5 3

SAMOZALOŽBA

TISKARNA BUDIN - GORICA

- 1 Č NOVO LETO
 1 P MAKARIJ OP.
 3 S GENOVEFA D.
 4 N TIT ŠK., ANGELA
 5 P TELESFOR P. M.
 6 T SV. TRIJE KRALJI
 7 S LUCIJAN M.
 8 Č SEVERIN O. ☾
 9 P JULIJAN M.
 10 S AGOSTIN P.
 11 N SV. DRUŽINA
 12 P ALFRED O.
 13 T VERONIKA D.
 14 S HILARIJ C. U.
 15 Č MAVER O. ●
 16 P MARCEL P.
 17 S ANTON PUŠČ.
 18 N STOL SV. PETRA
 19 P KNUT KR.
 20 T FABIJAN in SEB.
 21 S NEZA D. M.
 22 C VINCENCIJ M. ☽
 23 P ZAROKA M. D.
 24 S TIMOTEI ŠK.
 25 N SPR. SV. PAVLA
 26 P POLIKARP. ŠK.
 27 T JANEZ ZLAT.
 28 S KAROL VEL.
 29 C FRANCISEK S.
 30 P MARTINA D. ☼
 31 S JANEZ BOSKO

Sejmi v Slov. Benečiji:

Laze - Sv. Lenart

F E B R U A R

1 N	1. PRDP. IGNACIJ	
2 P	SVEČNICA	Viškorša - Hlasta
3 T	BLAŽ ŠK.	
4 S	ANDREJ KORZ.	
5 C	AGATA D. M.	
6 P	DOROTEJA D.	Petjah
7 S	ROMUALD O. ☾	
8 N	2. PREDPOSTNA JANEZ IZ MATE SP.	
9 P	CIRIL AL. C. M.	Sv. Lenart
10 T	SKOLASTIKA D.	
11 S	LURŠKA M. B.	Erbeč - Kravar
12 C	7. USTANOV	
13 P	KATARINA R.	
14 S	VALENTIN M. ☉	Ažla - Ljesa - Črnivrh
15 N	3. PREDPOSTNA FAVSTIN IN JOVITA	Prosnid - Podklap
16 P	JULIJANA D.	
17 T	PUST. FRANČ.	
18 S	PEPELNICA	Utana (ned. po sv. Va-
19 C	KONRA	lentinu) Mernik
20 P	LEON ŠK. ☾	
21 S	NORA KR.	
22 N	1. POSTNA PETRA STOL V ANT.	Ofjan
23 P	PETER DAM.	
24 T	MATIJA AP.	
25 S	K. - FELIKS	Tipana - Brisča
26 C	MATILDA D.	
27 P	K. - LEANDER	
28 S	K. - ROMAN O. ☽	

M A R E C

- 1 N 2. POSTNA, ALBIN
 2 P NEZA PRÁŠKA
 3 T KUNIGUNDA C.
 4 S KAZIMIR SP.
 5 Č TEOFIL ŠK.
 6 P PERP. in FELIC.
 7 S TOMAZ AKV.
 8 N 3. POST., JANEZ ☾
 9 P FRANČIŠKA R.
 10 T 40 MUCENCEV
 11 S SOFRONI ŠK.
 12 C GREGOR VEL.
 13 P ROZINA VD.
 14 S MATILDA KR.
 15 N 4. POST., KLEMEN ☉
 16 P HILARIJ in TAC.
 17 T PATRIK ŠK.
 18 S CIRIL JER. ŠK.
 19 Č SV. JOŽEF ŽEN. M.D.
 20 P IRMA, ALEKS.
 21 S BENEDIKT O.
 22 N 5. POST. (TIHA) ☾
 23 P VIKTORIJAN M.
 24 T GABRIJEL NAD.
 25 S OZKAN, M. D.
 26 Č EMANUEL M.
 27 P JANEZ DAM.
 28 S JANEZ KAP. SP.
 29 N 6. POST. (CVET.)
 30 P ANGELA FOL. ☽
 31 T MODEST ŠK.

Dol. Brnas - Tipana
Čepletisče

Črnivrh

A P R I L

1 S	HUGO ŠK., VEN.	
2 Č	VEL. Č., FRANC.	
3 P	VEL. P., RIHARD	
4 S	VEL. S., IZIDOR	
5 N	VELIKA NOČ	
6 P	V. P., CELESTIN	Landarska jama - Sv.
7 T	HERMAN J. ☾	Lenart
8 S	ALBERT ŠK.	
9 Č	MARIJA KL.	
10 P	MARKO B. SP.	
11 S	LEON VEL. P.	
12 N	1. POV., JULIJ P.	Sv. Peter
13 P	IDA VOJV. ☼	
14 T	JUSTIN M.	
15 S	PETER GONZ.	
16 Č	BENEDIKT L.	
17 P	ANICET P.	
18 S	APOLONIJ M.	
19 N	2. POV., EMA VD.	Dol, Mersin - Ofjan
20 P	MARCELIN ŠK.	
21 T	ANZELM C. U. ☾	
22 S	SOTER in GAJ	
23 Č	JURIJ M.	
24 P	FIDELIS SIGM.	
25 S	MARKO EV.	Lipa - Rubinjak
26 N	3. POV., KLET P. MARCELIN P.	Trčmun - Ljesa
27 P	PEREGRIN DUH.	
28 T	PAVEL OD KR	
29 S	PETER M. ☼	
30 Č	KATARINA S. D.	

ZAPISNIK

M A J

1 P	FILIP in JAKOB	Tipana
2 S	ATANAZIJ SK.	
3 N	4. POV., NAJD. SV. K.	Matajur - Dreka - Srednje
4 P	FLORIJAN M.	
5 T	PIJ V. P.	
6 S	JANEZ EV. ☾	
7 Č	STANISLAV SK.	
8 P	PR. MIHAELA N.	
9 S	GREGORIJ NAC.	
10 N	5. POV., ANTONIN	Dol. Brnas - Štoblank - Srednje
11 P	MAMERT SK.	
12 T	PANKR. in TO	
13 S	SERVACIJ SK. ☉	
14 Č	KRISTUSOV VNEB.	Kravar
15 P	IZIDOR KUR.	
16 S	JANEZ NEP. M.	
17 N	6. POV., PASHAL	Laze - Kosca
18 P	VENANCIJ SP.	
19 T	PETER CEL. P.	
20 S	BERNARD. S. ☾	
21 Č	ANDREJ BOB.	
22 P	HELENA D.	
23 S	DEZIDERIJ SK.	
24 N	BINKOŠTI, MAR. P.K.	Vrh - Ažla - Ljesa - Brisča - Čepletisče
25 P	BINKOŠT. PON.	
26 T	FILIP NERI SP.	
27 S	K. - BEDA	
28 Č	AVGUSTIN Š. ☽	
29 P	K. - MARIJA M.	
30 S	K. - IVANA OR.	
31 N	1. POB., SV. TROJICA	Dol. Mersin - Viškorska

ZAPISNIK

1 P	JUVENIJI M.	
2 T	MARCELIN	
3 S	KLOTILDA KR	
4 Č	SV. REŠNJE TELO (Sv. Kvirin
	KVIRIN ŠK. M.	
5 P	BONIFACIJ ŠK.	
6 S	NORBERT ŠK.	
7 N	2. POB., ROBERT O.	Klenjé
8 P	MEDARD ŠK.	
9 T	PRIMOŽ in FEL.	
10 S	MARIJETA KR.	
11 Č	BARNABA AP. ☉	Kravar
12 P	JANEZ FAK. SP.	Gor. Mjersa - Gor. Mer-
13 S	ANTON PADOV.	sin - Ronac
14 N	3. POB., BAZILIJ ŠK.	Laze - Oborča
15 P	VID in MODEST	
16 T	FRANCIŠEK R.	
17 S	ADOLF ŠK.	
18 Č	EFREM S. C. U	
19 P	JULIJANA D. ☾	
20 S	SILVERIJ P.	
21 N	4. POB., ALOJZIJ SP.	
22 P	AHACIJ M.	
23 T	EBERHART ŠK.	
24 S	ROI. JANEZA K.	Čenebola - Platisča - Lan-
25 Č	HENRIK ŠK.	darska jama - Trčmun -
26 P	JANEZ in PAV.	Gor. Trbj - Prapotno
27 S	HEMA VD. ☺	
28 N	5. POB., IRENEJ ŠK.	Topolovo
29 P	PETER in PAVEL	Tjeja - Šemp. - Podcerk.
30 T	SP. SV. PAVLA	

ZAPISNIK

- 1 S PRESV. R. KRI
 2 Č OBISK M. D.
 3 P LEON II. P. ☾
 4 S URH SK., BERTA
 5 N 6. POB., ANTON Z.
 6 P IZAIJA PR.
 7 T CIRIL in METOD
 8 S ELIZABETA KR.
 9 Č NIKOLAJ in TOV.
 10 P AMALIJA D.
 11 S PIJ I. P. ☉
 12 N 7. POB., MOH. IN F.
 13 P ANAKLET P.
 14 T BONAVENTURA
 15 S HENRIK K.
 16 Č KARM. M. B.
 17 P ALES SP., IRMA
 18 S KAMIL LELIS
 19 N 8. POB., VINC. ☾
 20 P MARIETA D.
 21 T DANIEL PR.
 22 S MARIJA MAGD.
 23 Č APOLINARIJ ŠK.
 24 P KRISTINA D.
 25 S JAKOB
 26 N 9. POB., ANA ☉
 27 P RUDOLF M.
 28 T VIKTOR P.
 29 S MARTA D.
 30 Č ABDON in SENEN
 31 P IGNACHI LOJ.

Ronac

Srženta - Sovodnja - Vrh -
Čela - Prosnid

Ronac - Hlasta - Mar-
žarola

Oblica

Ažla - Bijača
Dol. Trbj - Subid

ZAPISNIK

1 S	VEZI SV. PETR	Špjetar
2 N	10. POB., ALFONZ (Mersin
3 P	LIDIJA VD.	
4 T	DOMINIK SP.	
5 S	MARIJA SNEŽN.	Lipa - Mažarola - Pro-
6 C	GOSPODOVO SP.	nid
7 P	KAJETAN SP.	
8 S	CIRIJAK M.	
9 N	11. POB., JANEZ (Mersin
10 P	LOVRENC M.	
11 T	TIBURCIJ M.	
12 S	KLARA D.	
13 C	HIPOLIT M.	
14 P	EVZEBIJ SP.	
15 S	VNEBOVZETJE M.D.	Sv. Lenart - Črnivrh -
16 N	12. POB., ROK SP.)	Dol. Brnas - Stara-
17 P	HIJACINT SP.	gora - Dreka - Sred-
18 T	HELENA C.	nje - Fojda - Brisča
19 S	MARIJAN	
20 C	BERNARD O.	
21 P	DONAT M.	Laze - Strmica - Čedad
22 S	TIMOTEJ M.	
23 N	13. POB., FILIP B.	
24 P	JERNEJ AP. (Dol. Brnas - Hlasta -
25 T	LUDOVIK K.	Čjubie - Petjah - Obli-
26 S	ČEFIRIN P.	ca - Ažla
27 C	JOŽEF KAL. SP.	
28 P	AVGUSTIN ŠK.	Brea
29 S	OBGL. IAN. K.	
30 N	14. POB., ROZA	Landar - Kravar - Pod-
31 P	RAJMUND SP. (cerkev - Platisča

ZAPISNIK

- 1 T EGIDIJ O.
 2 S STEFAN K.
 3 Č SERAFINA
 4 P ROZALIJA
 5 S LAURENČIČ I.
 6 N 15. POB., ZAHARIJA
 7 P MARKO M.
 8 T ROJČVO M.D. ☉
 9 S PETER KLAVER
 10 Č NIKOLAJ TOL.
 11 P PROT. HIJACINT
 12 S IME MARIJINO
 13 N 16. POB. FILIP M.
 14 P POV. SV. KRIZA
 15 T 7 ZALOSTI D. ♀
 16 S K. - KORNEL. ☾
 17 Č LAMBERT ŠK.
 18 P K. - JOZEF K.
 19 S K. - JANUARIJ
 20 N 17. POB., EVSTAHIJ
 21 P MATEJ AP.
 22 T TOMAŽ VIL. S ☽
 23 S LIN P. ☽
 24 Č D. M. REŠ. JET.
 25 P KAMIL M.
 26 S CIPRIJAN
 27 N 18. POB., KOZMA IN
 DAMIAN MUČ.
 28 P VENCESLAV K.
 29 T MIHAEL NAD. ☾
 30 S HIJERONIM Č.U.

Kosca - Žabnice

Brea

Dol. Brnas - Čenebola -
Stoblack

Laze - Senčjur

Erbeč

Landar

Brezje - Viškorša - To-
polovo - Peknjé

ZAPISNIK

OKTOBER

- 1 Č REMIGIJ ŠK.
 2 P ANGELI VARUHI
 3 S TEREZIJA D. I.
 4 N 19. POB., FRANČIŠEK
 5 P PLACID M.
 6 T BRUNO SP.
 7 S MARIJA KR. R. V.
 8 Č BRIGIDA VD. ☾
 9 P DIONIZIJ M.
 10 S FRANČIŠEK B.
 11 N 20. POB., MAT. D.M.
 12 P SERAFIN SP.
 13 T EDVARD KR.
 14 S KALIST P.
 15 Č TEREZIJA D. ☽
 16 P HEDVIGA VD.
 17 S MARJETA AL. D.
 18 N 21. POB., LUKA EV.
 19 P PETER ALK.
 20 T JANEZ K. SP.
 21 S URŠULA in TO
 22 Č KORDULA D. ☽
 23 P SEVERIN ŠK.
 24 S RAFAEL NAD.
 25 N 22. POB., KRISTUS K.
 26 P EVARIST P.
 27 T FRUMENCIJ ŠK.
 28 S SIMON in JUD.
 29 Č NARCIS ŠK. ☾
 30 P ALFONZ R.
 31 S VOLBENK ŠK.

Špjetar - Sv. Lenart -
 Dreka - Prosnid -
 Prešnje

Utana - Ljesa - Podklap

Ronac - Lipa

Stoblank - Landar

ZAPISNIK

NOVEMBER

- 1 N 23. POB., VSI SVETI
2 P SPOMIN V. DUS
3 T JUST M.
4 S KAREL BOR. ŠK.
5 Č ZAHARIJA
6 P LENART OP. ☉
7 S ENGELBERT ŠK.
8 N 24. POB., BOGOMIR
9 P BOŽIDAR M.
10 T ANDREJ AV. SP.
11 S MARTIN ŠK.
12 Č MARTIN P. M.
13 P DIDAK SP.
14 S JOZAFAT K. ☾
15 N 25. POB., LEOPOLD
16 P JEDERT D.
17 T GREGOR ČUD.
18 S ODON OP.
19 Č ELIZABETA T.
20 P FELIKS V. SP.
21 S DAROV. D. M. ☽
22 N 26. POB., CECILIJA
23 P KLEMEN P.
24 T JANEZ OD KR.
25 S KATARINA D.
26 Č SILVESTER OP.
27 P VIRGILIJ ŠK.
28 S GREG. III. P. ☾
29 N 1. ADVENTNA
SATURNIN ŠK.
30 P ANDREJ AP.

Šenlenart - Prosnid -
Ronac

Gor. Brnas

Erbeč - Strmica - Kravar

ZAPISNIK

- 1 T ELIGII ŠK
 2 S BIBIJANA D.
 3 Č FRANCISEK KS.
 4 P BARBARA D. M.
 5 S SABA OP.
 6 N 2. ADV., MIKLAVŽ ☉
 7 P AMBROZIJ ŠK.
 8 T BREZM. SPOČ. M.D.
 9 S PETER FURIE
 10 Č MELKIAD P.
 11 P DAMAZIJ P.
 12 S ALEKSANDER M.
 13 N 3. ADV., LUCIJA ☾
 14 P DUŠAN ŠK.
 15 T KRISTINA
 16 S K. - EVZEBIJ ŠK.
 17 Č LAZAR ŠK.
 18 P K. - GRACIJAN
 19 S K. - URBAN V.
 20 N 4. ADV., EVGENIJ ☽
 21 P TOMAŽ AP.
 22 T DEMMETRIJ M.
 23 S VIKTORIJA D.
 24 Č ADAM in EVA
 25 P BOŽIČ, ROJTSVO G.
 26 S ŠTEFAN PRVI M.
 27 N JANEZ EVANG.
 28 P NED. OTROČ. ☾
 29 T TOMAŽ B. ŠK.
 30 S EVGENIJ ŠK.
 31 Č SILVESTER P.

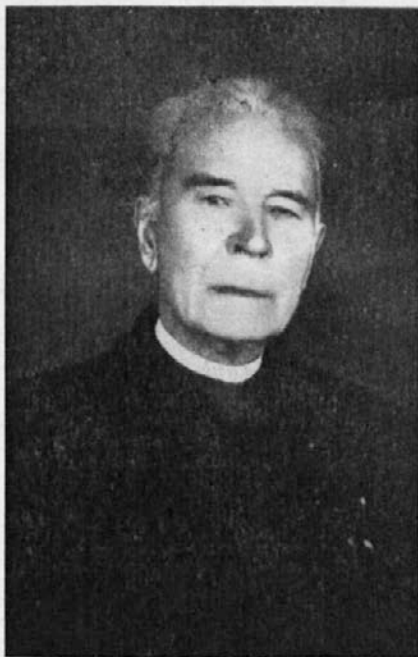
Jajnik - Ofijan - Srženta -
Štoblank
Ažla - Oblica - Tipana

Kravar - Brača - Hlasta
Utana

Sovodnja - Kodromac

Landar

ZAPISNIK

Mons. prof. IVAN TRINKO
90-letnik

POJDIMO NA TRČMUN

Vasica Trčmun je obešena na izrazitem obronku Matajurskega pogorja. Vidi se iz vseh krajev furlanske ravnine in pri vzhajajočem soncu te na njo opozarjajo bliščeči svetilniki, ki jih sonce prižgé na izpostavljenih oknih trčmunskih hiš.

Iz Čedadada do Sovodenj se pripelješ s korjero ali z avtom, od tam se v eni uri vzpneš na Trčmun po strmi stezi. Iz Trčmuna vživaš razgled, ki ni enakega: z enim pogledom objameš vso furlansko ravnino od Tržiča do Karnije, v jasnih dneh vidiš z dobrim daljnogledom tudi dim parnikov v tržaškem in beneškem pristanišču. Za teboj veličastno gospoduje očak Matajur, izza katerega kukajo zasneženi vrhovi Krna in Kanina.

Na trčmunski stezi srečaš lepo oblečene gospode, ki jih na prvi pogled spoznaš, da niso turisti, temveč gospodje, ki so bolj vajeni voziti se po asfaltiranih cestah kakor pa plezati po stezah Beneške Slovenije.

Če jih boš vprašal odkod so, ti bodo odgovorili, da so iz Vidma, Gorice, Trsta, Benetk, Rima, Clevelanda, Kanade, itd.

Če jih boš vprašal kaj da so, ti bodo odgovorili, da so znanstveniki, profesorji, naravo-

slovci, filozofi, pisatelji, pesniki, skladatelji, itd.

Če jih vprašaš po kaj gredo na Trčmun, te bodo začudeno pogledali in te bodo vprašali, da li ni več na Trčmunu mons. Trinko.

Vsi ti odlični možjé prihajajo na Trčmun ne zaradi lepega razgleda, pač pa, da spoznajo ali še enkrat vidijo 90letnega starčka, o katerem bo skozi stoletja govorila zgodovina slovenskega naroda in ki je ponos Beneške Slovenije.

»PRI PJERNOVIH«

Prijazni in gostoljubni Trčmunci že vedò zakaj je prišel lepo oblečeni tujec v njihovo vas in brez da bi jih prosil, ga peljejo naravnost h »Pjernovim«.

Lepa, četudi preprosta Trinkova domačija je na kraju vasi, nad globoko strmino in nudi lep razgled na vse strani.

Častitljivi monsinjor je gotovo domà; mašuje vsaki dan v hišni kapelici in prestane ves ostali čas večinoma v svoji sobi, kjer moli ali čita znanstvene knjige. Najdeš ga tudi pri domačem ognjišču v pogovoru z domačini. Le o lepem vremenu gre iz hiše na zelò kratek sprehod, opirajoč se na dve palici. Pred zadnjo vojno ga je bil namreč nerodni vojaški kolesar povozil v Vidmu, in gospod profesor si je bil

pri padcu polomil desno nogo v stegnu; od takrat more s težavo hoditi le s pomočjo dveh palic. V ostalem pa je pravi trčmunski hrast: zdrav »kù drjen«, vidi, sliši in ima dober spomin. Ako ga zapelješ s pogovorom na filozofsko polje, mu napraviš največje veselje.

Ko mu domači naznanijo gosta, se zravna, seže po palicah in se pripravlja, da bi mu šel nasproti, medtem pa se gost že znajde pred častitljivo postavo gospoda profesorja.

Sprejme te prav po domače, s prijaznim nasmehom kakor starega prijatelja, tako da se počutiš kakor doma. Pogosti te prav po benečansko. Najraje se pogovarja o umetnosti in znanstvenih vprašanjih. Čudiš se njegovemu širokemu in globokemu znanju v najrazličnejših vedah ter odgovorom, ki jih zna dati le strokovnjak dotične vede. In vsak odgovor je zasoljen z karaterističnim »Trinkovim humorjem«. Ko je bil v minulem poletju na obisku pri njem ugledni amerikanski stric Anton Grdina, je očaran od Trinkove osebnosti vzkliknil: »Vi ste naš velik mož!« Gospod profesor mu je hudomušno odgovoril: »Seveda sem velik, ker kljub svojim 90letom, merim meter in 80 cm visokosti.«

Ko je nekoč, v času vojne, pred čedajsko postajo iskal vozila do Sovodenj, mu je neki

uradnik prezirljivo rekel: »Boste že našli kakega osla, da vas popelje.« Trinko mu je odgovoril: »V času vojne so vsi osli v državni službi!« Podobni Trinkovi odgovori so navadno šli od ust do ust po vsej deželi.

VZOREN DUHOVNIK

Že telesna zunanost gospoda profesorja, resen nastop, umerjene in dobro prevdarjene besede, asketični izraz ti povedo, da je Trinko predvsem duhovnik, njegovo življenje te prepriča, da je vzoren, svet duhovnik. Vse svoje življenje je preživel v Videmskem semenišču. Že kot novomašnik je bil imenovan za profesorja na gimnaziji in potem za profesorja modroslovja na liceju, kjer je poučeval čez 60 let, do skrajne starosti. Lahko se računa, da je čez 1500 videmskih, furlanskih in slovenskih duhovnikov bilo deležno njegovega resnega in temeljitega pouka. Učenci so ga cenili in spoštovali, nad profesorji je imel velik vpliv: Trinkova prisotnost je dajala velik ugled videmskemu Semenišču. V časih, ko so imeli besedo samò liberalci in framasoni, so bila duhovnikom zaprta vsa vrata. Ko pa je potrkal Trinko, so se takoj odprla na prefekturi, na deželni upravi, na sodniji, na vojaških komandih in po vseh drugih uradih. Kdor si ni

mogel drugače pomagati, se je priporočil gospodu profesorju, ki ni znal reči »ne«, in njegova beseda je bila povsod upoštevana.

Največje spoštovanje je vzbujala njegova globoka ponižnost: hud je bil na vsakega, ki ga je hvalil ali ki ga je hotel povzdigniti. Odločno je odklanjal vse ponudbe raznih univerz, vsa odlikovanja. Kadar sem ga nekoč pokaral, da ni sprejel imenovanja za goriškega knezonadškofa, mi je nameril klofuto in mi je obrnil hrbet. Trinko se je počutil srečnega samò v svoji sobi, zakopan med vsakovrstnimi knjigami.

ZNANSTVENIK

Težko je določiti kaj je Trinko: ali modroslavec, pisatelj, pesnik, jezikoslovec, zgodovinar, naravoslovec, arhitekt, slikar, glasbenik, itd. On je bil vse skupaj: bil je kakor biser, ki se svetí od vsake strani.

Pred njegovo sobo je čakal književnik, da mu gospod profesor presodi njegovo delo in mu pove ali je vredno izdaje; slikar, da mu pove, ali bo smel svoje slike izstaviti na mednarodni razstavi, itd. Za Trinkovo predhodno sodbo je prosil arhitekt za svoje načrte, skladatelj za svoje skladbe, itd. Ko je Trinko izrekel ugodno sodbo o kakem delu, je bil uspeh zagotovljen. Vsi so bili prepričani o

Trinko: Perorisba

(skoraj vse njegove perorisbe so Nemci med vojno uničili)

nekakem prirojenem instinktu g. profesorja do vsake umetnosti. K njemu so prihajali za navete znanstveniki tudi iz inozemstva: iz Avstrije, Nemčije in še posebno iz slovenskih dežel. V prošlem letu so učenjaki Praške akademije pisali na Trčmun in prosili za njegovo sliko, da bi jo pridružili v Praškem muzeju h slikam velezaslužnih Slovanov.

Trinko je bil velik prijatelj pesnika Gregorčiča, ki ga je cenil kot pesnika. Amerikanec Turner je vključil v svojo »Zgodovino filozofije« Trinkovo »Zgodovino filozofije med Slovani«, z veliko pohvalo.

POLITIK

Trinko se ni vmešaval v politiko, ako ni bil prisiljen. Pustil se je izvoliti za deželnega poslanca in je zastopal Beneške Slovence vse do ukinitve Deželnega zbora od strani fašizma, samo zatò, da bi mogel koristiti svojemu ljudstvu, ki je zapuščeno v tem kotu Italije. Kljub temu, da je bilo takrat v Deželnem zboru poleg njega le še par drugih katoličanov in da so bili vsi ostali poslanci protiklerikalci, je Trinko vžival velik ugled in veliko spoštovanje tudi v Deželnem zboru tako, da so mu bile poverjene najvažnejše deželne zadeve. Ni bilo slišati takrat, da bi bil v Italiji še kak duhov-

nik deželni ali državni poslanec, Trinko je bil izjema. Beneški Slovenci si ne bi bili mogli želeči boljšega zastopnika kot je bil Trinko. On je tudi krepko udaril po mizi, kadar je šlo za obrambo Beneških Slovencev in njihovih koristi in nikoli ni dopustil, da bi zaničevalno govorili o njih ne v deželnem zboru ne drugje. On je povsod nastopal kot Slovenec in kot takega so ga vsi spoštovali. Vsak Beneški Slovenec je tekel h Trinkotu, kadar se mu je godila krivica in Trinko ga je branil z vso odločnostjo in vedno uspešno. Fašistom je bil na poti, kontrolirali so vsak njegov korak, vsi tisti, ki so se oglašali pri njem, so bili posebno nadzorovani, vendar njega se niso upali dotakinti.

Tak je bil in je naš očak Trinko. Na Trčmunu je začel svoje plodonosno življenje in na Trčmunu ga želi skleniti. Za Boga in za narod je delal svojih 90 let in v Bogu in med svojim narodom želi umreti. On se nič več ne briga za ta svet; ako ga kdo vpraša za mnenje o kaki politični zadevi, ga zavrne z besedami svetega Pavla: »Cursum consumavi, fidem servavi, itd.«

Če ga vprašaš o bodočnosti, ti odgovori s svojo staro pesmico:

Zbogom, gora, zbogom
lepe cvetne trate,
ki spomine v srcu
vzbujate mi zlate.

Daleč moram, daleč
kakor ptič v jeseni,
ko čez morje žene
sever ga ledeni.

O bodočnosti svojega naroda pa optimistično
zapoje:

*NEKDO je nad nami,
ki nam pota meri.
Plovi, torej, čolnič!
Plovi v tej mi veri!*

Garbac

VELIKA LAKOTA

Leta 1816 in 1817 je bila tudi na Beneškem velika lakota. Bilo je zaporedoma več deževnih let, zlasti leta 1816, ko je toliko deževalo, da je bil sirak (koruza) še v oktobru mehak. Potem so mleli zelen sirak s storži vred. Avstrija se je začela že zgodaj bati lakote in je ukazala, da naj se postavi v vsakem županstvu posebna komisija. Okrajni komisar v Fojdi se je trudil na vso moč, da bi pomagal, ali župani Fojde, Nijem in Platisč se niso ganili. Ahtensko županstvo je v velikih kotlih kuhalo mineštre iz zelja in jih porazdelilo po 190 na dan najbolj potrebnim.

Podobne kotle so napravili tudi v Šempetru »per la Schiavonia di S. Pietro«, v Čedadu pa za gorske vasi tega okraja, v Tarčentu za »Slovenijo nad Tarčentom«.

IZ DOMAČE ZGODOVINĚ

V šolah so nas učili zgodovino vseh delov Italije: Sicilije, Pjemonta, Lombardije, Benetk itd., le o Furlaniji in o naši ožji domovini čisto nič.

† Peter Podreka, velezaslužen mož mej beneškimi Slovenci. Mej drugim zložil pesem: Beneška Slavjanka.

Kadar nam^e je naravna radovednost dala toliko poguma, da smo vprašali profesorje, da naj nam povedo kaj tudi o naši zemlji, le-ti nam niso znali nič kaj posebnega povedati in

navadno so se izognili vprašanju, z izgovorom, da to ni v programu.

Zato se dobro spominjam, kakò smo bili veseli, ko je leta 1912, »Furlansko Alpinsko Društvo« (Società Alpina Friulana) izdalo »La Guida delle Prealpi Giulie«, kot IV. zvezek od »La Guida del Friuli«. Uredil ga je svetovno znani zemljepisec, prof. Olinto Marinelli, sodelovali pa so: prof. Bragato, G. Costantini, G. B. De Gasperi, G. Feruglio, M. Gortani, P. S. Leht, A. Lorenzi, F. MUSONI in IVAN TRINKO.

To mojstrsko delo je prebilo led naše nevednosti in odprlo vrata naši radovednosti do spoznanja naše rodne zemlje in njene zgodovine.

PRVI PREBIVALCI NAŠE ZEMLJE

Zgodovinarji niso še dognali kdo so bili prvotni prebivalci naših dolin; eni pravijo, da so bili Iliri ali Veneti, drugi da so bili Kelti, nekateri pa da so živeli pomešani eni in drugi. O tem ne bomo zgubljali časa, tembolj ker so naše doline bile najbrž le redko naseljene, če sodimo po neverjetno redkih sledovih toponomastike (= krajevno imenovanje) prvotnih prebivalcev.

PRIHOD LONGOBARDOV

Znamenitega longobardskega zgodovinarja Pavla Diakona lahko imenujemo tudi furlanskega in slovenskega zgodovinarja, ker le iz njegove »Historia Longobardorum« (8. stoletje) izvemo natanko, kdaj so se Slovenci naselili v sedanjo Benečijo.

Longobardi so navalili na Furlanijo meseca maja leta 569 po Kristusu, pod komando kralja Alboina. Zdi se, da so prišli po Nediški dolini, potem ko se je Alboin bil nagledal lepe Furlanske ravnine iz vrha našega Matajurja »mons regis«.

Furlanija, z glavnim mestóm Čedadom, se ni mogla braniti proti novim »barbarom«, ker je bila že leta 452 po Kr. takò strašno pomanjana od divjih Hunov kralja Atila, *da* (kakor pravi pravljica), *skozi tri leta se ni slišalo petelina peti* in je bila zato le redko naseljena.

Ker je bil namen Longobardov polastiti se Italije, se oni niso brigali za zemljo, ki so jo pustili za seboj, čutili pa so potrebo zavarovati si hrbet in zato je Alboin ustanovil v Čedadu prvo Longobardsko vojvodino (Ducato), ki jo je izročil svojemu vnuku Gisulfu.

PRIHOD SLOVENCEV

Takòj za Longobardi so se prikazali na mejah Italije slovenski pastirji, ki so brez ovir zasedli vse hribe in neobljudene doline do vrat Čedad. Seveda, tudi njim so tekle sline po Furlanski ravnini, a na poti so jim bili močnejši Longobardi.

V ta namen so se Slovenci združili z divjimi Obri (Avari) in skupaj so začeli napadati Longobarde.

Zgodovino vojske z Longobardi najdeš v že omenjeni »Historja Longobardorum«, kjer Pavel Djakon opisuje hrabrost se branečih Longobardov in indirektno tudi hrabrost napadajočih Slovencev in Obrov.

VOJNE MED SLOVENCMI IN LONGOBARDI

Vojna med Slovenci-Obri in Longobardi se je začela okoli leta 610 po Kr., kadar so Slovenci vdrli globoko v Furlanijo in so po hudih bitkah bili potisnjeni zopet v hribe. V teh bitkah je bil ubit tudi longobardski vojvoda Gisulf.

Leta 663 so Slovenci in Obri zopet vdrli v Furlanijo, prebrodili so reko Tilment (Tagliamento) in prišli do Pordenona, pa tudi to pot so bili zopet vrženi nazaj. Po tej vojni so se

Slovenci ločili od divjih Obrov in jih zapodili čez hribe, oni pa so se borili z Longobardi na svojo roko.

Med leti 665-670, so Longobardi, pod komando vojvode Vektarja, vdrli v Nediško dolino, nenadoma napadli slovensko vojsko pri Briščah (Boriscah-apud Broxas), 11 km nad Čedadom, in jo razgnali. Ta bitka je morala biti res strašna, če je res kar pravi Pavel Diakon, da je bilo pobitih 5000 Slovencev. To število pobitih se zdi neverjetno in mogoče, da je pomotoma bila določena kaka 0 od prepisovalcev.

Vsekakor so si ta poraz Slovenci dobro zapomnili, se reorganizirali in že leta 700 so prešli v napad. Vtaborili so se na hribu nad Čedadom, verjetno na Karkošu. Vojvoda Ferdulf se jim je postavil z izbranimi vojaki in jih je drzno napadel. Longobardi so bili popolnoma poraženi, takò da so v tej bitki ostali vsi Furlanski plemiči (nobili) pobiti na bojišču.

Zopet leta 725 so Slovenci zmagoslavno vdrli v Furlanijo, a so končno bili le premagani pri Lavarjanu (južno od sedanjega Vidma) od vojvode Pema. Kljub temu, da so bili Slovenci poraženi, je njih moč, njih bojevitost in njih hrabrost tako imponirala vojvodi Pemu, da je sklenil časten mir in prijateljstvo, takò da so se Slovenci povrnili v svoje hribe in

doline nad Čedadom in od takrat so večinoma živeli v prijateljskih odnošajih s Furlani, trgovali ž njimi in jim večkrat, v sili, tudi priiskočili na pomoč. Živeli so s Furlani v najlepšem prijateljstvu, tako da so se po dogovoru Slovenci posamezno in mirno naseljevali na zapuščene in neobdelane ravnine v nižji Furlaniji in ob Tilmentu; pozimi so smeli s svojimi čredami na določene kraje Furlanije, med tem ko so poleti Furlani smeli s svojimi konji in voli na določene slovenske planine. Sledovi takò lepih navad so trajali do avstrijske okupacije, po polomu beneške republike.

POD FRANKI IN OGLEJSKIMI PATRIARHI

Longobardski kraljevini so napravili konec frankovski kralj, Karel Veliki in njegovi nasledniki. Pod oblastjo Frankov so prišli na površje oglejski patriarhi, skoraj vsi nemškega rodù: cesarji so jim dali toliko privilegijev, da je Furlanska Marka dejansko prešla v njih oblast.

V tem času so nastali po vsej Furlaniji gradovi z nemškimi grajščaki in Furlani so bili tako rekoč, zaslužnjeni od njih. Na etnični meji (med Slovenci in Furlani), od Ibane do Rezije, je nastala gosta veriga utrjenih gradov; Ibana, Grounberg (Karkoški grad), Urus-

berg nad Senčjurjem, Čukola nad Čedadom, Soffumberg med Čedadom in Fojdo, Partištejn med Fojdo in Ahtnom, Attems v Ahtnu, Černejski grad pri Njemah, Zavornjan ob Teru, Tarčent, Rtin, Humin, Vencon ob Tilmentu.

Nad to črto, na slovenskih tleh, ne najdeš nobenega gradu, razen gradiča v Bijačah, ki je služil kot ječa »Landarske Banke«.

SLOVENSKE »BANKE«

Takòj po sklenjenem miru z Longobardi, ko so bili že stalno naseljeni po hribih in dolinah ob Nedži, so si Slovenci lepo in vzorno uredili svoje gospodarske in socialne razmere, po vzorcu staroslovanskih zadrug in so ostali sami gospodarji na svoji zemlji.

SOSEDNJE

Na podlagi najširše demokracije, je bila vsa oblast v rokah »Sosednje«, katero so sestavljali hišni gospodarji oziroma posestniki. Vsaka vas (kamun) je imela svojo sosednjo s posebnim statutom, ki si ga je sama sestavila.

Hišni gospodarji so se zbirali okoli »Laštrec« (kamenite mize), pod lipo, pred cerkvijo ali na sredi vasi. Izbrali so si župana (dekana), kateremu so izročili posebno palico v znamenje oblasti. Župan je predsedoval sosednjam,

ki jih je sklicaval od moža do moža po obhodnikih (kursorih) in je skrbel za izvršitev sklepov sosednje.

Z županom so sestavljali nekak izvršilni odbor še trije podžupani (sindiki), dva zaprisežena moža (giurati), cerkveni ključar (camerarius) in zapisnikar (cancellarius). Zapisnikar je zapisaval sklepe sosednje (verbale) in je bil en sam za vse kamune. Bil je navzoč le pri »Velikih Sosednjah«; verbale vaških sosednji je spisaval doma, na podlagi tega kar mu je povedal eden izmed zaprisežnikov, ki je bil navadno obenem še obhodnik (kursor) in »berič«. Vse službe so bile brezplačne. Glasove pri sosednjah so vrezavali na posebne palice.

Vseh takih Sosednji ali županstev, je bilo 36 in vsaka je imela svoj posebni pravilnik (štatut), katerega se je morala strogo držati.

Vse te Županije so bile federativno združene v dve »Veliki Županstvi«, ki sta se imenovali »BANKE«. Beseda »Banka« je prišla iz latinškega »bancum«, nekakšna lesena truga, v kateri so se hranile stare pergamene, patentni, privilegji in originali Statutov, velikih in malih županstev. Zaklenjena je bila z dvema kjučema, ki sta jih hranila Velika Župana.

LANDARSKA BANKA

Pod Landarsko Banko so spadale vse »Sosednje« oziroma županstva Nediške in Sovodnjske doline in jih je bilo 21: Dolenji Brnas, Bijača, Erbeč, Laze, Tarčet, Mersin, Petjah, Ažla, Sv. Peter, Vrh, Ofijan, Sarženta, Bijarč, Klinjé, Brišča, Ronec, Sovodnja, Gorenji Brnas, Matajur, Ceplesišče. Brdica.

Sedež Banke je bil v Bijačah in pozneje v Tarčetu; bodisi v Bijačah kakor v Tarčetu sta se ohranili še kameniti »Lastri«, okoli katerih so se zbirale »Velike Sosednje« Banke in »Veliko Sodišče«.

MJERSKA BANKA

Pod Mjersko Banko je spadalo 15 Sosedenj ali Županstev: Sv. Lenart, Hlasta, Livek, Gorenji Trbi, Srednje, Utana, Kosca, Dreka, Oblica, Podpeč, Grmek, Hostne, Kravar, Dolenji Trbi, Dolenja Mjersa.

Mjerska Banka se je zbirala v »Veliko Sosednjo« okoli »Lastre« v Gorenji Mjersi, pri cerkvi sv. Antona opata, pod lipo.

PARLAMENT

36 župani so sestavljali »Arengo« = »Parlament« ali »Višjo Sosednjo«, ki se je redno sestajal enkrat na leto okoli »Lastre« pod

lipo, pri cerkvici sv. Kvirina, pod Šempetrom in je sklepal o skupnih zadevah vseh slovenskih vasi; po potrebi je bil sklican tudi večkrat na leto. Predsedovala sta mu, navadno, po vrsti Landarski in Mjerski Veliki Župan. Rodoljub

Cerkvica sv. Antona Puščavnika v Gorènji Mjersi, ustanovljena l. 1441; glavni kraj »Mjerske Banke«.

advokat dokt. Karel Podrjeka, ki je leta 1884 izdal knjigo »Slavia Italiana«, piše, da je videl »Veliko Lastro«, okoli katere se je zbiral »Arengo«, na nekem dvorišču, prav blizu cerkve sv. Kvirina.

POD BENEŠKO REPUBLIKO

PADEC PATRIJARHOVE OBLASTI

Patrijarsko oblast so bili močno ošibeli prepiri med furlanskimi grofi, ki so bili surovi, bojeviti in so se med seboj sovražili do smrti. Ker se niso mogli bojevati proti zunanjim sovražnikom, so se med seboj napadali in pobijali, da je bilo groza.

To notranjo razcepljenost patrijarhove države so znale Benetke dobro izrabiti. Te so bile odvzele Patrijarhu, malo po malem, med leti 1410-1420, skoro vso Patrijarhovino.

Čedad se je podvrgel Benetkam prostovoljno dne 10. julija 1419 in njegovem zgledu so sledili kmalu tudi drugi gradovi in mesta, kakor Videm, Humin (Gemona) Vencon, itd.

Ko je propadla Patrijarhova oblast nad Furlanijo, ni imela Slovenija (Schiavonia) nič skupnega s Furlanijo, v ničemer ni bila odvisna od Čedada, Vidma ali Furlanskega parlamenta. Med tem, ko so se ti podvrgli Benetkam že 10. julija 1419, se je podala naša Slovenija pod varstvo Beneške republike, po dolgih pogajanjih, šelè leto pozneje, 15. avgusta 1420, potem ko je dobil njen Parlament (Arengo) od Republike vsa zagotovila in priznanja, da bo Republika sprejela in spoštovala vse dotedanje pravice avtonomije. Od takrat se je Slovenija

imenovala »BENEŠKA SLOVENIJA« (Schiavonia Veneta).

Beneška republika je torej potrdila Beneškim Slovencem staro upravno in pravno avtonomijo in, da si jim še bolj prikupi, jim je dodala še nove privilegije, katerih do tedaj niso imeli.

Doži (Doge) so spoštovali in o vsaki priliki z novimi dekreti potrjevali svoje dolžnosti do Landarske in Mjerske Banke, branili so njih avtonomijo pred Čedadom in Furlanijo, ki sta vedno skušali vrvati se tudi v Slovenijo. S tem si je Beneški Senat zagotovil zvestobo in vdanost Beneških Slovencev, in smatral njihovo ozemlje kakor mejo, ki je varovala Republiko pred Avstrijo.

Beneška Slovenija je imela samo eno dolžnost do Republike: varovati vzhodno mejo (konfin), zlasti prehode (Podbonesec, Livek, Klinac, Klobučarji, Sv. Miklavž), za kar je v sili rabila do 200 mož.

Ni bila dolžna Republiku ne vojakov, ne davkov, ne drugih dajatev. Sama je imela v rokah sodnijsko in administrativno oblast. Avstrijski Slovenci so zavidali Beneškim Slovencem tako srečo, in ti si niso nikoli pozeleli Avstrije, zato da bi se združili z ostalimi Slovenci, zavedajoč se da: »ubi bene ibi patria«.

V potrdilo prinašamo samo nekatere izmed nešteti dekretov Republike, ki potrjujejo avtonomijo in pravice Beneške Slovenije:

Leto 1658 - 12. oktobra:

Dožev dekret, ki izjavlja, da omenjeni sodolini (Landarska in Mjerska), sta ločeni »ne samo od Čedadada ampak tudi od domovine« (non solo dal territorio stesso di Cividale ma dalla Patria stessa).

Leto 1660 - 8. februarja:

»Senat potrjuje, da sodolini se marata smatrati kot ločeni od Zemlje, mesta in Domovine.«

Leto 1662 - 2. marca:

»Pismo predsednikov dvajsetih »Savi« Senata, ki se sklicujejo na prejšnje dekrete do »ducale« od 22. septembra 1492, in potrjujejo isto kot prejšnje.«

Leto 1663 - 11. aprila:

Dožev dekret, ki izjavlja, da je ozemlje »Bank« ločeno ne le od Čedadada in Čedajškega ozemlja, temveč od Domovine same (non solo da Cividale e suo territorio ma dalla Patria stessa).

Doževo pismo istega datuma

»pohvali najsvetejše prebivalce Landarja in Mjerse, ki prebivajo pred Alpami, na meji Nadvojvode (avstrijskega) in jim potrjuje njih privilegije zaradi nepretrgane zvestobe in zaradi nad vse težkega bremena, ki ga morajo nositi v času vojne in kuge za varstvo nad vse važnih prehodov, na svoje stroške.«

Leto 1778 - 2. aprila:

Dekret, ki je bil odobren od Senata dne 11. junija prejšnjega leta, potrjuje, da Slovenija »je drugi narod in ločena od Furlanije in se upravlja sama« (come una nazione diversa e separata dal Friuli e si governa da se).

Leta 1796 - 9. marca:

Zadnji beneški dož, Ludvik Manin izda naredbo, s katero vnovič potrjuje in investuje Landarsko in Mjersko Banko s civilnim, kriminalnim in najkriminalnejšim sodstvom.

IZGUBA AVTONOMIJE

PADEC REPUBLIKE

Marca meseca, leta 1797 je premagal Napoleon vsa Italijo in zavzel Videm. Odtod pošlje generala Gnieux-a za Avstrijci po Nediški dolini. Ta je dotekel vmikajoče se Avstrjice pri

Podbonescu, jih potolkel in jih podil proti Bovcu.

Napoleon ni hotel nič slišati o avtonomijah in o pravicah Beneških Slovencev. Zato so Beneški Slovenci zasovražili Francoze takò, da med tem ko so leta 1805 Furlani sprejeli Napoleonovega generala z odprtimi rokami, so ga Beneški Slovenci v Šempetru in Petjagu izvižgali, takò da je zažugal, da bo požgal te vasi, ko se bo povrnil.

Ko je bil sklenjen mir med Napoleonom in Avstrijo, je prišla tudi Beneška Slovenija pod Avstrijo (19. oktobra 1797). Takòj, ko je bil razglašen Kampoformijski mir, so se zbrali župani 12. novembra 1797, pri sv. Kvirinu in izvolili dva odposlanca, ki naj bi šla pred avstrijskega cesarja, ali h katerikoli oblasti in prosila potrditve svojih starih privilegijev. Odposlanca nista nič dosegla. Ravno taka skupščina se je zbrala dne 27. marca 1803 in tedaj so z večino glasov izbrali kot odposlanca Jožefa Venturina, Landarskega velikega župana, in Mihaela Droli-ja, za Mjersko Banko, naj gresta z istim namenom pred cesarskega namestnika grofa Bissingena v Benetke. Avstrija je ostala gluha na vse zahteve in prošnje Beneških Slovencev.

Zadnji »parlament« ali »arengo« Beneških Slovencev se je zbral okoli »Lastre« pri sv. Kvi-

rinu, dne 2. maja 1804, pa je sklepal le o navadnih skupnih zadevah.

POD AVSTRIJO

Beneški Slovenci niso mogli pozabiti na svojo avtonomijo in na svoje stare pravice in so sovražili Avstrijo, ki jih ni hotela pripoznati. Niso hoteli plačevati davkov in ko so bili vpoklicani h vojakom, so bežali v hribe, tako da so jih morali loviti z »beriči«. Kljub temu, da Avstrija ni hotela pripoznati pravno sklepev »sosednji«, so se te vršile do leta 1833, ko so bile izrečno prepovedane s posebnim odlokom.

Leta 1816, 3. aprila, je Avstrija zbrisala onih 36 »Sosednji« (kamunov), ki so že tisoč let spadale pod Landarsko in Mjersko Banko in vstanovila 8 Kamunov: Tarčet, Ronec, Sv. Peter Slovenov, Sovodnja, Sv. Lenart Slovenov, Grmek, Srednje in Dreka.

Za te občine je bil ustanovljen nov okraj (distret) v Šempetru, kjer je stalno bival e. k. komisar. Ta je predsedoval občinskim sejam in ni dopustil, da bi občine več trosile, kakor so mogle zmagati s svojim premoženjem.

Sodišča nekdanjih Bank so bila odpravljena in namesto njih je bilo ustanovljeno v Čedadu

sodišče prve instance za vse Nediške doline, s prizivom v Benetke.

Tako je Avstrija oropala Beneške Slovence njih tisočletne avtonomije, na katero so bili zelo ponosni in katero so skozi stoletja tako krčevito branili.

POD ITALIJO

V ponosu na svoje stoletne pravice in v neprestanem boju za zopetno pridobitev istih, ni čuda, da niso Beneški Slovenci ostali gluhi za gesla nove in mlade Italije, ki se je borila za svojo svobodo in katero so smatrali kot naslednico slavne Beneške republike. Ni čuda torej, da ko je leta 1866, morala Avstrija privoliti na plebiscit, so Beneški Slovenci dali svoj »si« za Italijo in da jih je bilo komaj 37 za Avstrijo. Prepričani so bili, da bo mlada Italija prišla k njim s politično modrostjo bivše Beneške republike in jih zopet osrečila s starimi pravicami.

Kako so Beneškim Slovencem godi pod Italijo že čez 86 let, ne bomo pisali, saj živimo in uživamo novo zgodovino naše nekdanje tako srečne zemlje.

Le to hočemo poudariti: Beneškemu Slovincu se ni treba sramovati svoje preteklosti,

ima za seboj tisočletno zgodovino, na katero je pravično ponosen. Administrativna in pravna modrost svojih »tih starih«, ni bila še dosežena od modernih governantov.

TURKI V FURLANIJI

Turki so večkrat prišli ropat v Furlanijo. Leta 1472 so prišli do Soče in niso mogli vdreti v Furlanijo. Povrnili so se leta 1477, premagali beneškega generala Ivana Novella in pomandrali so vso spodnjo Furlanijo in okolico Čedadada in Vidma. Zopet so se povrnili leta 1479 in še hujše se obnašali. Marin Sanudo piše, da so takrat požgali 132 vasi. Pred Turki je vse bežalo. Naši ljudje so se zatekali v Landarsko jamo, v grad na Stari gori in po hribih. Ko so prihajali Turki, so na vrhovih naši ljudje zažigali kresove in tako opozorili sosednje doline, da se bližajo Turki. Kamor so prišli Turki, so pobrali živino in vse kar je bilo za nje ter požgali hiše. Odrasle možé, ki so jim padli v roké, so večinoma pobili: mlade in lepše ženske in mladenke so odpeljali v svoje »hareme«. Najrajši so pobirali male pobiče (otročiče), ki so jih potem na Turškem zredili v sovraštvo do kristjanov in iz njih napravili najboljše turške vojščake, katere so imenovali »janičarje« (gianizzeri). Te-le so potem pošiljali v vojsko proti kristjanom in teh so se naši očetje najbolj bali.

CERKVENE RAZMERE MED BENEŠKIMI SLOVENCMI

Kdaj so Beneški Slovenci postali kristjani? Verjetno ne dolgo po svojem prihodu v te kraje, po sklenjenem miru z Longobardi, saj so bili v dobrih odnošajih s sosedi Furlani, ki so bili vsi kristjani. Iz neke »Bulle« papeža Celestina III. izvemo, da so leta 1192 že obstojale urejene župnije Sv. Petra in Sv. Lenarta »cum capellis suis«. Ako so torej bile urejene župnije in kaplanije, je gotovo, da so bili Slovenci pokristjanjeni že mnogo prej.

Velika ovira za pokristjanjenje Slovencev je moralo biti neznanje slovenskega jezika od strani čedajskih duhovnikov, saj je prosil sam patrijarh sv. Pavlin za nje slovenskih duhovnikov, oziroma misijonarjev iz dežel, ki so bili pokristjanjeni od sv. Cirila in Metoda. Gotovo je, da je bila v začetku in skozi ves Srednji vek, večina župnikov in pomožnih duhovnikov med Beneškimi Slovenci iz Istre, Dalmacije in Koroške, in da do leta 1192 fare sv. Petra in sv. Lenarta niso bile odvisne od Čedajskega kapitlja, temveč naravnost od Oglejskega Patriarha. Šelé z »Bullo« leta 1192 jih je papež Celestin III. podredil Čedajskemu kapitlju, ki: »promisit non auferre sibi curam S. Petri inter

Vhod v Landarsko jamo
kamor so se zatekali naši pradedje pred Turki

Slavonibus sed eam concedere cum Presbytero sufficienti«.

Kmalu po letu 1000 je zrastle na hribih Beneške Slovenije 36 cerkvic, kolikor je bilo »Sosednji« ali komunov. Vsak »Kamun« je imel svojo cerkvico, ki mu je služila nele za bogoslužje, ampak tudi kot zatočišče v času sovražnega napada, saj so jih menda prav zato zidali na strmih hribih, četudi daleč od vasi. Najstarejša je gotovo cerkev sv. Ivana Krstnika v Landarski jami, ki je prav gotovo obstojala že v VIII. stoletju. Za njo prideta cerkev sv. Kvirina in sv. Lenarta.

Za cerkve so skrbele »Sosednje,« za faro Sv. Lenarta Mjerska Banka, za faro Sv. Petra pa Landarska.

Kakor Župane tako so Velike sosednje izbirale tudi famoštre, Kapitel jih je samo potrdil. Duhovnike so vzdrževali ljudje z »berarnjami«, ki so ostale edino sredstvo za vzdrževanje duhovnikov do današnjih dni.

S časom je Čedajski kapitelj bil pozabil na »promisit non auferre sibi curam« in je hotel sam izbirati famoštre, kakor drugod. Banke so se postavile za svoje stare pravice in med Bankami in Kapitolom je nastala ostra in dolga »pravda« pri Pratrijarhu (v letih 1558-1559), in pri Sodniku-Zastopniku sv. očeta papeža v Benetkah, kjer sta za 6. marec 1559 bila po-

vabljena Landarski Veliki Župan in zastopnik prizadetega Kapitulja. Kakò se je končala ta pravda ni mogoče dognati, ker so akti izginili iz arhiva Čedajskega kapitlja.

V času dolge »pravde« je imela Šempeterska fara po dva in tudi tri famoštre: onega, ki je izvolila Sosednja, katerega pa Kapitel ni hotel odobriti, temveč ga je suspendiral in proglasil »interdikt« za Šempetersko faro, in onega, katerega je imenoval Kapitel in ki »Sosednja« ni hotela sprejeti in vzdrževati. Patriarh je odvzel Kapituljev »interdikt« in da bi napravil mir je poslal tretjega. Ni popolnoma jasno, kako je prišlo do ureditve tako zamotane zadeve.

Tudi iz tega je razvidno kako neizprosne so bile Banke, kadar je šlo za ohranitev starih pravic.

Skozi vso zgodovino so Beneški Slovenci ostali globoko vdani katoliški Cerkvi in svojim duhovnikom, ki so bili vedno le domačini, sinovi svojega naroda.

Skozi stoletja je prešla v kri Beneških Slovencev globoka kristjanska tradicija, ki je prekvasila vse življenje globokovernega ljudstva, ki ne more govoriti, če ne vpleta v vsakem stavku Božjega in Marijinega imena, ki nima domače pesmi, v kateri bi ne bilo Bogà in Marije; ki te ne zna drugače pozdraviti kot z Božjim in Marijinim imenom.

In prišli so časi, v katerih so nastopili ljudje, ki se bahajo s katoliškim imenom, tudi svečeniki Gospodovi, in ki hočejo na vsak način umoriti v srcu Beneških Slovencev to kristjansko tradicijo, ne zavedajoč se, da bodo po naravnih zakonih, s tradicijo izruli tudi pravo vero, ker vsaka vera je trdno navezana na tradicijo.

VELIKE POVODNJI

Leta 1327, dné 11. septembra

je Nediža razdrla cesto med Kobaridom in Čedadom, odnesla po nediški dolini polno mlinov in hiš, zasula in podrla skoro večino hiš čedajskega predmestja Brošane. Poplavila je pokopališče (britof) sv. Petra in Blaža, in to je veliko, če pomisliš, da je v tem kraju struga globoka čez 20 metrov. Isti dan je tudi Ter poplaval vse polje do Vidma.

Leta 1468, dné 26. avgusta

je Nediža odnesla njive pri Briščah in most pri Premarjaku. V cerkvi sv. Blaža v Čedadu je voda segala do oltarja in je odnesla več hiš Brošanskega predmestja.

V letih 1666-1667

je veliko deževje in hudourje vničilo vse pridelke Landarske in Mjerske Banke in je nastala velika lakota. Leta 1668 so povodnji odnesle polno njiv in hiš.

GOSPODARSKE IN SOCIALNE RAZMERE

Beneška Slovenija je po svoji naravi, izvzemši doline, nerodovitna, a vendar je preživljala in še preživlja mnogo ljudstva. Beneški Slovenec je zaljubljen v svojo domovino; nikoli je ne zapusti, če ni prisiljen, edino doma, se je dobro počutil. Nikoli ni dovolil, da bi »staroščina« prešla v druge roke.

Družina je bila sveta ustanova. Pri hiši se je navadno oženil le prvi sin, ali pa so se med brati dogovorili, da se je oženil sposobnejši. Ostali bratje so ostali doma »strici«, ki so živeli v največji slogi in ljubili nečake bolj kot njihov lastni oče.

Složno in z velikim trudom so po obronkih zidali in za zidove v koših znašali zemljo, da so napravili livnico. Tako je videti, n. pr. nad Podbonesecom, da so njive kakor lestvice obesene po skalovju. Da so izboljšali premoženje, so večkrat poleti »kramarili« po Hrvaškem, Ogrskem, Romunskem in celo po Turškem. Z zaslužkom, ki so ga na zimo prinesli domov, so sezidali hišo, hlev ali kupili njivo.

Če ni bilo otrok, so pripeljali zeta in nevesto iz »žlahte«, da se ne bo izgubila »staroščina« in da bo molitev za »te renke«.

Beneški Slovenec ima že v krvi duha neodvsnosti. Ga ne najdeš nikjer kot hlapca ali kolona, on hoče biti gospodar ali pa gre po svetu s trebuhom za kruhom, dokler ne zasluži toliko, da kupi njivo ali kmetijo »na Laškem«. Polno je družin v Benečiji, tudi v hribih, ki imajo domà le malo svetà, imajo pa njive in travnike v Furlaniji, zlasti v okolici Čedadà.

V Benečiji so bili vsi, in so tudi danes, le maloposestniki, nikoli ni bilo veleposestnikov in jih ni tudi danes. Do prihoda Avstrije so zemljišča bila razdeljena v zasebna in skupna ali »kamunje«. Vsaka družina je imela lastne njive in travnike in vsaka »Sosednja« je imela »kamunje« ali skupne pašnike, planine, gozdove, ki so bili razdeljeni šelé v 19. stoletju, pod Avstrijo in Italijo.

Zemlja, četudi manj rodovitna, je bila, in je tudi danes, bolj draga kot najboljša v Furlaniji. Beneški Slovenec ima strast, da kupi »svjet«, in če ni skrajna sila, ga nikoli ne proda. Ko je na prodaj košček zemlje, se oglasi na desetine kupcev in takò se cena ali kup dvigne neverjetno visoko.

Izseljevanje se je začelo proti koncu 19. stoletja. Od takrat so začeli Beneški Slovenci hoditi v Ameriko, največ v Kanado in v Združene države; v Chicagu imajo danes lastni »Klub« z nad 200 člani. Njihova največja skrb

je, da morejo prišparati toliko, da bi se povrnili v domovino in kupili »premoženje« v Furlaniji, če le mogoče v okolici Čedadà. V ta namen tiščijo denar, dokler ne pride prilika za kupčijo, in največkrat preplačajo »svjet«, samo da pridejo do »premoženja«.

Današnji dan je življenje postalo zelo težko; da si ohranijo hišico in malo posestvo, se morajo moške masovno seliti kamorkoli samo z namenom, da zaslužijo vsaj toliko, da plačajo davke in za silo preživijo družino. V nekaterih vaseh že ne najdeš nobenega zdravega moža ali fanta domà; največ jih gre v Belgijo, Francijo, Argentino in Avstralijo. Tudi mladenke in mlade ženske iščejo kruha kot služkinje po Italiji, Švici in Angliji, seveda na škodo poštenosti naših bodočih družin, ki so bile vedno zatočišče vzglednega kristjanskega življenja.

ADVOKATI SO ŠKARJE

Dva advokata, ki sta se hudo kregala na sodnji, ker je eden tožil kmeta, drugi ga je pa branil, kadar sta šla iz sodnije sta si podala rokò in šta šla skupaj v gostilno pit. Kmet je vprašal svojega advokata, da kakò more to biti? Advokat mu je smeje odgovoril: »Mi advokati smo kakor škarje: zdi se, da se urežejo kadar jih stisneš, stisnejo pa le tistega, ki pride vmes.«

„NAŠI DJELOUCI V BELGJI“

(PISMO IZ BELGIJE)

Pisu vam bom o naših ljudeh ki so paršli »s trebhan za kruhan« djelat tu jame od karbona (uógja). Belgija je majhana pa bogata dežela. Če Petar Matajurae bi hodi u po njej, bi djau: »Buoh pomaj! Samuò puoje in skor' nič breguov, malo dolin, njimar daž al pa daž in sonce vse tu an dan. Je tud' v Belgji ljepih krajou, povsode pa kjer naši puobje in možjé djelajo, je vse čarno in umazano od dima (kadiža).

Paršlà je bila 'dna ženà iz Benečije gledat svojega sina - rudàrja. Pri AISEAU, naprej od Namurja, je zagledala 'dne čudne breguove. »Glej, glej kajšni breguovi! So kù velikanske krtine,« je začudeno djala mati. - »Vidiš, te breguove jih djelamo mi djelouci, kadar rijemo kù karti po tristuo, petstuo in še adan taužint metrou pod zemljò,« ji je odguoriu sin. In takrat so se materi vlile souzé, kadar je čula de nje sin muore djelat takuo globoko pod zemljò.

Drugi dan je gledala djelouce kadar so parhajali iz jàm. - »Sveti Križ božji!«, je djala, »tajšni so, kù de bi prišli uon s paklà.« »Odkod' pa, če ne uon s paklà,« je odguoriu sin, »saj tamdol v jami je kù dol v paklu! Kadi se zmieran in vročina je tajšna de še željezo se poti.« Ubuoga ženjica se je zgrozila, čut de tud' nje sin muore takuò krvavo zaslužít tiste sudijče, ki jej jih pošilja damou.

Kadar naš človek pride v Belgijo, narprej ga pe-
ljejo v kantino, kier bo jedu in spau. Okuole rudarskih
jam je vse pouno kantin. V kantinah so venčpart go-
spodari Belgjanci, je pa pouno tudi taljanskih kantin
in tlé an tamlé najdeš tudi kako slovensko. Kantin je
dobrih in slabih; slovenski djeloue pa če le more
gleda se zateč' h slovenskemu kantinirju, kier le tam

V minah v Belgiji

se čuje buj domač. Če ne more do slovenske kantine,
gleda najti uon kajšno talijansko, kjer so še družu
Slovenj. Naši ljudjé bi rad' bili na miru in kier po-
sebno tam ki so Sicilijani je ejeu dirindaj, kier ti
ljudjé ne morejo guorit tiho in učéjo in mahajo z ro-
kami kù deb' sé kregali in tam pa kier so Poljaki,

se radi pretjepajo, naši če le morejo se gledajo rješit' od kantine an se partisnit h kajšni slovenski družini. Pri domačih ljudeh se počutijo kù tadomà, živijo v miru s hišnimi in si pomagajo adàn družemu, ku bratje.

Kadar mož pokliče svojo družino u Belgio, narbuj težkuò je ušafat stanovanje. V Belgji pouno zidajo, pa vsedno je njimar premalo hiš. Nekaterim dà hišo »miniera« in taka hiša nje takuò draga, svjede potlé so navezani na »miniero«.

Pri privatnih hišah se plača tudi 800 frankou za dvje kambre! Zatuò se vičkrat stisnejo tudi po dvje družine v adno stanovanje. Navadno v takih stanovanjih je mirno življenje, včasih pa pride tudi do kréganja, kier žené parnesejo tudi v Belgijo... predoug jezik! V Belgji se guortà dva jezika: francoski in flamski. V daželah kjer prebivajo Flamei je malo minier, uògje kopljejo šamo v Limburgu; le malo naših djeloucu je tamtode. Najdeš pa pouno Slovenjou iz Kranjskega v Eisdemeité, u Vucht in u Waterschei. Te-li imajo vsak mjesac sv. mašo in puòjejo po slovensko de še Flamei jih hodijo poslušat.

Beneško slovenski djelouci se znajdejo venčpart u Valoniji: okuole mjesta Liegi jih je kajšan taužint. Pejajma se s tramwajem v Seraing. Na rue Paquai najdeš v kantini tarčmunske puobe. Na Impas Collard ima kantino Slovenj iz naših krajeu, kier najdeš zmjeran naše ljudi. Na Rue des pierres najdeš Rina Blažutičà iz Gorenjega Brnasa in druge Slovenje. V Chatqueuc

so iz Dreke, na Molinay (127) ima kantino adan iz naših krajeu, tam najdeš vse pouno naših ljudi. U baraki na Paray stanuje pri nekim Dalmatincu, 30 naših puobu. U Seraingu so tud' Mirko Garjup, Jožef Trinko, Jožef in Ivan Petričič iz Savodnjiskega kamuna, in drugi.

Iz Serainga se gre čez muost v Jemeppe in u brjegu najdeš Marcela Gošnjaka in Gorenščaka iz Matajurja. Na Montagnée vsi poznajo našega kantinirja Maruščaka, in zatuo v njega kantini najdeš njimar Slovenje, posebno tiste iz vasji okuole Matajura. V Grace Berleur je Zetu iz Strmice, ki djela u fabriki.

V Chevremonu je pouno družin iz Kuoste pri Gorenjem Brnasu. V Grivenée najdeš ljudi iz Erbeča, v Sumagne je družina Dugarjeva iz Gorenjega Tarbjà, v Ayeneux je Drekonja, tudi iz G. Tarbjà, od tam jih je pouno tudi v Cheratte.

Micheroux bi muorli' prekarstiti v »Dolenj Tarbiè«: Dugar, Drekonja, Stulin, Kjabaj itd. so tam in tam je tudi Koren iz Mersina. V Herve je Kudric iz Čeplišišč in družine Duš, Losčak in Zlunda iz Maser.

Če prideš žejan v Ans an želiš popit adno biro, poupraši kje so Slovenj na Rue Verges. Tam najdeš Itzja Jereba iz Brišč, Čičigoja iz Dreke in še vič družih naših družin. V Rametu je Anton Guš, ki ima ženo Valonko. Pa kaduò more naštet vse Benečane in njih družine, ki so tam okuole?

Pojdimo z vlakom iz Liegi v Namur. V Yvoir je en par družin iz Kuoste; pa narvič Slovenju iz naših

krajeu, najdeš okuole Tamina. Pravijo de v tisto mino (jamo) ne vzamejo nobenega talijana na djelo, če nje iz Garmiškega kamuna. Belgijan ne nič vie al si Slovenj al si lah; vse tiste ki pridejo iz Italje ima za talijane in kadar je jezan nas kliče »Makaroni«! Poznajo pa de ljudjé garmiškega kamuna so dobrri djelouci in vsakega od tam rad vzamejo na djelo. V Mini St. Eugene je že pred to zadnjo vojskò djelalo pouno ljudi iz naših krajev; stojé v adni veliki kantini an še posebno v kantini Karla Primožiča s Hostnega, kjer ob nedeljah najdeš vse pouno Slovenjou. Tam okuole najdeš posebno ljudi iz Gnidovce, Hostnega, Hlodča, Zverinaca, Seucà, Brda in Petrnela.

V Aiseau je adan star konvent, ki daje stanovanje vičim družinam iz Kravarja in Šrjednjega. Tam najdeš tudi Berta Trušnjaka, Guida Florjančiča in Maria Dresčiča. Tudi v Charleroi je pouno naših; pri Slovenju Erneštu iz Gorice je njimar pouno ljudi iz naših krajev.

V Chatelineau ima kantino (n. 8) Eugenio Qualizza. V Gilly najdeš ljudi iz Oblice in iz drugih vasi Šrjednjiskega kamuna in družine: Ignac Predan, Gino Vogrič, Emilio Duš. Mažeruolce najdeš v Dampremy, v Forchies pa Topolovce. V Anderues so s Hlaste in Sauodnje. V Souvrat je že pouno ljet Anton Sibau iz Kravarja.

V Farcienes je nekulko družin iz Podejerkve in od tistih krajeu.

Na sred poti med Charleroi in Mons je *Bray*, kjer ima družino Miha Primožič, kjer sta brata Garjup s Trušnjega, med tem ko Franc in Valentin Primožič, brata Mihova, sta na drugi strani Monsa. V *Bray*, sta se poročila dva puoba iz Gornjega Tarbjà.

Od Monsa naprej je Quaregnon, kier v Vižinovi kantini, domà iz Podutane, je cjeu bataljon naših puobu iz Sv. Ljenarta in okuolice, kakor tudi pri Francu Furlanu in po drugih hišah. V Quaregnonu so tudi bratje Velikaci iz Maser in druzi iz tistih krajeu. Pouno družin iz Benečije je tudi v Tertre, nedaleč od Quaregnona.

VESELJE IN ŽALOST NAŠIH DJELOUCOU

Naši emigranti v Belgji se muorejo močnuò martrat za kjek' zaslužit an paršparat. Djelo pod zemljò jé težkuò an navarno, an pogostama se čuje, de v teli al ti drugi mini je kajšan ranjen (»blessé«, kakor pravijo Belgijani) al pa ubit.

V zadnjih ljetih so pustili njih življenje v minah trije djelouci iz naših krajev: Lucijan Matevčič od Pačuha, Mario Beligoj iz Pedrože in Viko Kamugnar iz Mažerol. In Bogà muormo zahvalit', de se je zgodilo le takuò malo nesreč našim ljudém, če pomislimo de navadno djelajo tam kjer je narbuj nevarno, za kjek' vič zaslužit. Tudi šparajo naši djelouci za preredit družine tam domà an za kjek kupit kadar se povarnejo lamou. Le rjedki so tako neumni, de bi spruot vse

znesli kantinirjem, an potlé nesli damou prazné »gá-
jofec«. V Belgji vse smrdì po uògju, luht, drjevje, trava,
vodà, sadje, živež, obljeka, vse je umàzano od črnega
prahù uògja, vse je úmarno. Tam ne vidiš čistega sonca,
popounoma jasnega nebà; če prù včasih nje maglé je
pa kadiž od fabrik, ki so buj gosté, kù pri nas ko-
stanji. V Belgji todà nje zdreu svjet kakor po naših
nediških in rečanskih dolinah in po naših breguovih.

V minah v Belgiji

V Belgijo se pride za v malo ljetih kjek zaslužít in
potlé hitro vteč nazaj v našo deželo, ki je ljepa in
zdrava de ga njema para. Če dugo ljet človek djela
v minah, zasigurno oboleje na pljučah in prjet al potlé
umrjé od jetike.

V Belgjo se gre le za zaslužiti in ne za tam ostati. So slabi luhti, drugi ljudje četudi brumni, druge navade, zato naši ljudje so zlo veseli, če se srečajo, če se znajdejo po kantinah tajšni, ki morajo bit skupe, če čujejo guorit po slovensko in še posebno če jo znajo zapjeti po našim, naše ljepe in stare piesmi. V Belgiji njemajo dobrega vinca; kar ga prodajajo, pride iz Italije in je presneto drago in slabo, kjer kadu vje kulkokrat je bilo prekarščno. Tud uode se ne pije, kjer je težka an smardi po uogju, pač pa se pije bira, ki je buj dobra kakor v Italiji in tud nje taku draga. Nje čuda, de kadar prideš h našim ljudem, ti začnejo guorit vsak o svoj vasi in hvalit našo daželo; nje čuda de taku težkuo čakajo, kada jim pride od tam kajšno pismo.

Tudi po cjerkvah nje v Belgiji taku ku pri nas: pride so francuoske, pjetje nje ku naše, tud kjer se ne zastopi. V krajih kjer je pouno Italijanou, pride vičkrat kajšan talijanski misijonar, ki mašava in popridga za Talijane, pa kaj pomaga, ki venčpart slabe tovaršije daržijo ljudi deleč od cjerkve in taku ljudi pozabjo, de so kristjani an živijo ku dujaki.

Od časa do časa se oglasi tudi slovenski misijonar, škoda da smo taku raztreseni deleč dan od družega, de ne more bit njimar z nami. Slabo je tudi tuo, de v Belgiji se ne čuje ne zvonjenja ne tonkanja in če njemaš koledarja, ne vješ še kada je praznik. Naši ljudje močnuo pogrješajo lepuo zvonjenje in tonkanje, ki jih zmislja na Bogu in na moliteu. Belgijanci so

venčpart vjerni in pobožni ljudjé in zatoù se čudvajo de dost jih pride iz Italije, ki pravjo de so katoličani in ne hodijo v egerkou. Tajšne todà so razmjere naših emigrantov v Belgji: muorejo krvavo zaslužít tiste franke, ki pošljejo al nesejo domou. Srečan kaduor nje parsiljen hodit po svjete s trebuham za kruham; srečno domà, kduor ga imà.

Z. R.

VELIKA VROČINA

je bila meseca maja leta 1847 in ob 5. uri popoldne, na Kvaterno nedeljo, dne 26. maja, je toča popolnoma uničila vse pridelke v Ofijanau, na Vrhu, v Landarju, Brnasu, Azli in Sencjurju. Kronike tistega leta pišejo, da najstarejši ljudje niso pomnili enake »hude ure«.

Tudi meseca avgusta leta 1856 je bila v naših dolinah velika vročina. Termometer je kazal v nekaterih dneh 39°-40° C v senci; dné 10. avgusta se je razbesnela strašna »huda ura« po vsej Nediški dolini in v Barcah, Čisnjem, Kozci, Hrastovlju in Gorenjem Trbijù je vihar odkril hiše in polomil kostanje in druga drevesa.

KOLÉRA

Dné 22. julija 1855 je začela strašna bolezen koléra v Podsrednjem in je potem zajela še Dolenji Tarbi, Preserje, Černetiče in Skrutovo in je trajala do 3. oktobra 1855.

VISOKUOST NAŠIH BRJEGOV

OKUOLE ČJANINA

Čjanin metrov 2592 - Sedlo Gruobja m 2034 - Sart m 2324 - Kosmatac m 1388 - Zljbac m 2435 - Velika Baba m 2162 - Mala Baba m 1978 - Veliki Vrh (Ostrič) m 1760 - Skutnik (Guarda) m 1720 - Kila m 1421 - Strop (Kočjac) m 1430 - Njeskica m 1454 - Sedlo Krnica m 1101 - Kučer m 1463.

OKUOLE ČJAMPONA

Čjampon m 1709 - Jalovac (Brjaška gorà) m 1615 - Veliki Vrh m 1626 - Mali Vrh m 1557 - Postoučie m 1613 - Lanez (brješki rob) m 1630 - Ambruž m 1637 - Kvarnan m 1372 - Lesjena (Stela) m 784 - Glavanjevica m 546 - Bernadja (Krnice m 863 - Ledine m 879 - Lonca m 858).

OKUOLE CUFIN

Cufine m 1094 - Kladje m 852 - Plajul m 621 - Jalovica (Sv. Jakob) m 860 - prehod Subid-Prosnid m 779 - Krnica m 922 - Porčinj m 793.

OKUOLE IVANCA

Mija m 1228 - Lubje (Uogu) m 1168 - Ivanac m 1168 - prehod sv. Antona nad Čeneblo m 790 - Sv. Lovrenc m 914 - Nuos m 691 - Kraguojnica m 912 - Madlasjena m 727 - Kalamout m 420.

OKUOLE MUSCA (MUSI)

Jauer m 1816 - Muzac m 1872 - Kadin m 1820 -
prehod Poljica m 1461.

OKUOLE MATAJURA

Matajur (Baba) m 1643 - Glavica m 1085 - Sv. Juri
m 865 - Livški prehod m 715 - Kuk m 1243 - Škarje
m 976 - Sv. Martin m 983 - Sv. Egidij m 634 - Nagnoj
(Kolovrat) m 1192 - Sv. Jernej m 623 - prehod na Vrh
m 1101 - Sljeme m 865 - Hum m 917 - Sv. Marija Magd.
m 677 - Sv. Ivan m 703 - Špik m 661 - Staragora m 617 -
Planjava m 655 - Prješjiska gorà m 453.

PRVE ČEŠNJE (čerješnje) je prinesel v Evropo
leta 70 pred Kristusom rimski general Lukul iz Male
Azije.

VELIKA LAKOTA

Dne 29. oktobra 1660 je delegat Landarske in
Mjerske Banke, Štefan Kosmačin prosil Beneškega Doža,
da naj hitro pošlje obilno prosà, ker je bila lakota takò
velika, da se je vsaki dan našlo po tleh kakega mrtvega
od lakote.

VELIKA SUŠA

je bila leta 1839, ko je ljudski pesnik »Kuriniza«
iz Gorenjega Tribijà zložil lepò in dolgo pesem: »Piesan
za daž na ljeto 1839«, katero so ljudje peli po hišah
in cerkvah.

NAŠE RIJKE IN POTOKI

Vse vodé Beneške Slovenije se stekajo v Jadransko morje po Tilmentu ali po Soči. V Tilment se izlivajo vode iz Rezije in Huminske okolice:

REZIJA, ali rezijanska Bela, izvira pod Babo (Kanin) in teče po rezijanski dolini dokler se ne izlije po 21 km v rëko Belo (Fella) pri Rezijuti.

Ràvenca v Reziji (Prato di Resia)

Do Stolvice teče prav stisnjeno med skalnatimi bregovi, potem pa se razširi in teče po širokem produ do Njive. Odtod pa je njeno korito zopet stisnjeno do Sv. Jurija in potem zopet več ali manj široko do izliva v Belo.

Od desne strani se izlivajo v njo: Dol, Suhi potok, Ronek, Laški potok, Lomnok in Malin. Od leve strani se izlivajo v Rezijo: Kravji potok, Berični, Ozejaški potok in Barman.

V Tilment se izlivajo še Venconasška in Orvenjak, ki pritečeta izpod Kvarnana, mimo Gorjanov (Montenars).

V SOČO SE IZLIVAJO:

UČJA (Uccia) ali Bjeli potok, ki izvira pod sedlom Karnica, teče skoro 9 km daleč po italijanskih tleh, služi malo časa za mejo, in potem teče 7 km po jugoslovanski zemlji, dokler se ne izlije v Sočo pri Žagi.

Ostala Beneška Slovenija pošilja svoje vode v Sočo po Teru in po Nediži.

TER

TER izvira izpod velikega Musca iz šestih izvirov v višini 551 metrov nad morjem. Ti izviri pa prihajajo iz vodá, ki se skrivajo pod peskom doline Meja.

Pod vasico na Bjelem (Tanatavjele) (Muzci), na kraju »za Ljeso«, privrò vode izpod peska na dan in teko potem vidno proti jugu pod skupnim imenom Ter (Torre).

Ter je že pri izviru precej velik. Pri vasi Ter (ital. Pradielis) je njegova dolina precej odprta; pod Vedrovnico (Njivico) se pa naenkrat zelo stisne v ozko korito, po katerem se vleče 5 km daleč skoro do vasi Šumaje (it. Zomeais). Pri Tarčentu se začinja po produ

širiti in pod Njemami (ob izlivu Karnahte) prestopi popolnoma v ravnino (180 metrov nad morjem). Do tod znaša njegova pot 18 km. Odtod teče Ter po videmski in goriški Furlaniji dokler se ne izlije v Sočo pri Villa Vicentina. Tok Tera je dolg skupno 66.4 km.

Ter dobiva z desne strani 7 km dolgo Vdrovnicco, ki prihaja izpod Čampona, z leve pa Karnahto (it. Cornappo) izpod Jalovca (Brješke gore), ki teče do Torlana stisnjeno kakor po žlebu po ozki dolini, dolgi čez 15 km in dobiva od leve strani Lanjo, ki prihaja izpod Cufin, in Gorjanko.

MELINA, ki izvira pod Subidom, zbira svoje vode pri Jami, pod vasjo Melina in se širi proti Ahtnu. Pri Ravozi, po 10 km, prestopi popolnoma v ravnino in pri Remanzaku zgubi svojo vodo.

V Melino se izliva od leve strani potok Jelar (it. Ellero), ki izvira pod Sv. Lovrencom in se imenuje od začetka Brjeh, in teče mimo Raščaka in Kampelja v Melino. Od desne strani se izliva v Melino še drugi Brjeh (it. Grivò), ki prihaja izpod Ivanca in teče skozi Poklap in Fojdo. Od leve dobiva Melina še Bistro (it. Chiarò), ki prihaja izpod Sv. Lovrenca po tauarjanski dolini v nižino, kjer sprejme še potočič Zeljeso.

NEDIŽA

Nediža izvira izpod južnih obrokov Jalovca (Brješka gorà) iz več malih potokov, izmed katerih najvišje sega Velika grapa (Lamagna) do blizu 1500 m; levo od nje

tečeta Mali in Veliki Kolenjak (Rio Bianco in Rio Nero) iz višine 1200 m. Pod Sredjem Brdom (pod Brezjami), na meji Jugoslavije, se jim pridruži še potok Bončič in odtod naprej se imenuje reka Nediža, ki služi kot meja z Jugoslavijo do Legrade, za 7 km.

Na desni strani, pod Platišči, se izliva v Nedižo potok Namlén, ki prihaja izpod Čufin, in pođ Prosni-dom potok Legrada, ki prihaja izpod Krnic. Odtod naprej Nediža zavije na levo, okoli Mije, in teče skozi 12 km po jugoslovanskih tleh skozi Podbelo do Robiča, nakar obrne po ozki dolini med Mijo in Matajurom in pri Suhem potoku, stopi na italijanska tlà, v Nediško dolino.

(Podutanska Dolina) - Gorenja Mjersa in Sv. Lenart

Od Stupce naprej se vleče po široki strugi, dokler se pri Šempetru ne zarije v globoko strugo do Čedadu.

Na svoji dešni strani, od Legrade naprej, ne sprejema Nediža nobenega važnega potoka. Na levi strani se stekajo v Nedižo:

ARBEČ (Erbezzo), ki priteka izpod gorenjega Trbijà in teče po zelò ozki dolini do Sv. Lenarta, potem pa se razširi in ima prodnato strugo. Izliva se, po 13 km dolgem toku, nekoliko nižje od šentkvirinskega mosta v Nedižo.

V Arbeč se izlivata od desne strani:

KOZICA, ki se imenuje pri izviru pod Kolovratom blizu Dreke, Rijeka.

NAMORNA ali Amborna ali Taborna, ki prihaja izpod Matajurja (izvir Skrila, nad 1400 m visoko), in sprejema pri Sovodnji od leve strani Rijeko, prihajajočo iz livškega sedla. Namorna je skoraj 13 km dolga in se izliva pri Ažli v Arbeč.

IDRIJA

izvira pod kapelo na Slemenu blizu jugoslovanske meje, katero doseže po 2 km in potem služi kot meja (konfin) do Golobrdà pri Mirniku. Pri Prapotnem se začne širiti njena dolina dokler pri Rutarjih ne stopi v fur-lansko ravnino in se izlije v Ter kakor Nediža.

KOREN ALI BISTRI POTOK

izvira pod Planjavo blizu Staregore, teče po ravnini in se izlije v Ter.

VISOČINA NAD MORJEM NEKATERIH NAŠIH VASI

SREDNJE - metrov 404

Podsrednje 276 - Zamjer 206 - Cerkev sv. Pavla 521 - Černetič 504 - Preserje 505 - Varh 586 - Klinac 571 - Gnjidovca 582 - Poljica 575 - Gorenji Trbi 640 - Duge 576 - Saligoj 509 - Oblica 548 - Raune 510 - Podgora 339 - Dol. Trbi 587 - Cerkev sv. Ivana 703.

SVETI LJENART - metrov 168

Cerkev sv. Lenarta 221 - Gorenja Mjersa 166 - Skrutovo 165 - Utana 520 - Jajnik 670 - Kravar 506 - Osnje 163 - Hlasta 383 - Černica 356 - Kosca 211 - Dol. Mjersa 153.

GRMEK - metrov 411

Ljesa 245 - Platac 531 - Kanalac 516 - Bardo gor. 470, dol. 410 - Klodič 248 - Topolovo 580 - Seucé 343 - Zverinac 363.

SV. PETER OB NEDIŽI - metrov 173

Sv. Kvirin 145 - Ažla 164 - Klenjé 167 - Gorenj Brnas 458 - Cerkev sv. Kocjana 723 - Kuosta 529 - Dol. Brnas 163 - Sarženta 193 - Bijarč 183 - Petjah 189.

SAVODNJA - metrov 211

Sfermica 690 - Matajur 954 - Mašera 761 - Trčmun 660 - Ložac 851 - Peknjé 773 - Jeronisčé 355 - Polava 512 - Gabrovica 496 - Ceplesisčé 670.

DREKA - gor. 756, dol. 725

Slapovik 331 - Arbida 321 - Lombaj 581 - Rukin 652 -
Skale 657 - Podlak 461 - Hostne 434 - Trušnje 663 -
Očnebrdo 648 - Kras 691 - Prapotnjica 817 - Laze
745 - Trinki 730 - Cuodar 755 - Kraj 606 - Štoblank
(cerkev) 754 - Zavart 635 - Debenjé 550 - Klabučar
797 - Peternel 321 - Pačjuh 373.

PODBONJESAC - metrov 184

Tarčēt 221 - Laze 221 - Landar 324 - Varh 608 - Cerkev
sv. Duha 668 - Ofijan 600 - Cerkev sv. Donata 424 -
Cerkev sv. Andreja 798 - Črnivrh 725 - Brisča 183 -
Štupca 200 - Log 189 - Podvarsč - Špehuonja 189 - Dol.
Mersin 592, gor. 765 - Cerkev sv. Lovrenca 859 - Ronac
(pri cerkvi) 561 - Cerkev sv. Uorha 882.

BRDO - metrov 485

Podbrdo 506 - Zavarh 671 - Muzac 637 - Sedljišča 582 -
Bizont 182 - Njivica 317 - Štela 620 - Sedila 416 -
Romandol 365 - Smardenčja 433 - Brjeg (Flipan) 600 -
Koja 394 - Učja (Bjelj potok) 663.

FOIDA - metrov 170

Podklap 215 - Ravne 410 - Vile 609 - Podroza 760 -
Podcerkev 687 - Grmousčica 317 - Podrata 679.

NJEME - metrov 197

Dol. Cerneja 278 - Gor. Cerneja 329 - Dobje 457 - Kar-
nice 572 - Torlan 250,

Hoja (Hoja slava) nad Tarčentom

PRAPOTNO - metrov 106

Staragora 622 - Ibana 104 - Čenta 139 - Tjeja 399 -
Kras 132 - Košon 145 - Markolin 351 - Obuorča 407 -
Podrskije 205 - Salamant 277 - Kodermaci 378.

TAUORJANA - metrov 189

Konalič 270 - Reant 676 - Mažarola 660 - Tàmora 806.

AHTEN - metrov 195

Meline 358 - Kancelir 579 - Subid 727 - Porčinj 697.

TIPANA - metrov 510

Brezje 797 - Plestisča 636 - Prosnid 543 - Debelez
347 - Viskorša 612 (Cerkev presv. Trojice 656).

TARČENT - metrov 223.

MATAJUR ALI BABA?

Kakor kloča svoje cibeta, takuo Matajur ima zbrane okuole sebe naše breguove. On je narbuj vesok an gleda čez vse naše bregi dol na Laško an dol na muorje.

Iz Matajura se je Longobarski kràj Alboin mjesca maja ljeta 569 po Kristusu, nagledu lepoté furlanske ravnice, poprjet k' jo jé zavzeu.

Kaduò je dau imé »Matajur« kralju naših bregi?

V starih dokumentih najdemo imé »Matajur« šelé po ljete 1700. Od kod je paršlò tuo čudno imé?

Naši ti stari so ga imenovali »BABA« ali »VELIKA BABA« in še današni dan mersinac an matajurac ti porečeta »grem gor h BABI« - »gor pri Babi« in tud' drugod po naših dolinah poznajo to imé. Todà staro imé, to pravo imé našega Matajura bi bilo »Velika Baba«.

Furlani, ki ga vidjo velikega čez vse bregi, so mu prav'li »mont majòr = monte maggiore« (narvenč' brjeg) an iz tegà imena so stisnili imé Matajur.

Zna bit tudi, de imé je paršlò od bregà sv. Jurja nad Ruoncom, na katerim je bila tudi stara cjerkuca sv. Jurja, ki sadà je zasuta, brjeg, ki je parvezan za Matajur an k' se vid' tud' dol' s Furlanije. Takuò iz furlanskega »mont« (brjeg) an slovenskega »sv. Juria« so stisnili imé »Matajur« in kier dokumente so pisal' tamdol', imé »Matajur« je premagalo »Veliko Babo«.

LEGENDA SV. ALEŠA

Buoščič Aleš je zguoda vstù,
v čisti uodici se je vmù,
z barkico čez muorje je šù.

Vjetrič ga je gonù,
pruot Rimskemu mjestu
ga je Buoh obrnù.

V Rimsko mjesto je pršù,
usé je pouprašu, usé je zauprašu:
»Bal' bilo za jesti nacò?«

Je pršlâ ta stara,
je prnesla koščič:
»Na, buoščič, koščič
an mol' za koščič.«

»Dnega buoščica smo 'mjel'
an po svjete je šù;
bal' b' ti ga videu,
bal' b' ti ga slišu?
Aleš mu je imé!«

»Nič njesam videu,
nič njesam slišu
za Alešovo imé!«

Usé je pouprašu,
usé je razuprašu:
ba' bilo v tem Rimu
prestora nocoj?

Je pršla ta stara
an mu je jala:
»Mi njemamo nič
kù tamdo' pod štengam'
kier psì ležijò.«

Buoščič je reku:
»Naj bo z Buogom kjer bo;
le pod strjeho de bo!«

Drug' dan so začeli
usì Rimski zuonuovi zuonit'
an usì Rimski ljudjé
so začeli med sabo guorit':
»de kì se je zgodilo
u Rimu nacò?«

»Zagvišno de buoščič
pod štengam' je vmrù!«

Je pršù te stari,
je pismo prebrau:
»Očà je Janes,
Mat' je Marjanes;
tel' je te pravi,
je zagvišno muoj sin!«

Je pršlâ ta starâ,
je pismo prebrala:
»Očâ je Janes,
Mat' je Marijanes;
tel' je te pravi,
Alêš je, muoj sin!«

Je pršlâ ta mlada,
je pismo prebrala:
»Očâ je Janes,
Mat' je Marijanes;
tel' je te pravi,
zagvišno muoj mož!«

Čez anj' se je zvrnila,
an dušico spustila;
zagvišno de obâ,
sta umrla domâ!

Ljudjé so se zgovarjali,
de kam b' jih pokopali:
»dnegâ na sjenčno stran,
dnegâ sončno stran!«

Uonkaj sta veljezle
dvje rož'c'e lepé,
an sta se sprjemale,
an sta se objemale
gor u to sveto nebuò!

Začêščeno bod' to sveto
Rješnje Teluò! Mjuta Sklancová

PETAR MATAJURAC VELIK JINAK

Poslušajte parjатели!

Biu je Petar Matajurac velik jinak, de ha (ga) je bluo strah videt'. Kadar je hodù, se je zmjà tresla pod njuhà nohàm'.

Vse čěć so ha radé videle, takuò je biu ràvan, ar. vsi so ha radi par djele imjel', takuò je biu brdak. Pa tud', kadar se mu je zdielo, je poležù, anobedan ha nje mu (mogù) parsilt; de bi se tà' z horkegà senà uzdienu. Z dno besiedo: takuò mu je šlo dobrò, ku (kakor) tiejacu, ki od vejce do vejce u sončnem blisku farli, an dok' se mu zdì, na vsaki posedì. Pa vesté de, de vse dobrò vzame na svjete ankrat konàc. Tud Petra je čakalo tarpljenje: Klican je biu za sudata. Se vié, de kapitanih, kater' jih je zbieru, nié teu pustit' takega jinàka ta domà. Iti je moru tadà naš Petar u Vidam, an se pardružít' Vidamskemu rahumentu.

Še adàn, Balent Piskerju z Matajurja, je stopu tu tist' rahumeàt. Pa ku sta Petar an Balent u Vidam, so jih hitro ločil': Petar je paršù med Lahe an Balent ravno takuò. Se vié, de je biu Petar med njimi ku zuonac brez žuenkanja. Zavojò tehà mu je bluò težkuo par sarcu.

Nje tarpicel duho časa, pa so jih pejàl u Benetke. Tu Mestre so jih djel' tu barko. Petar nié videu pried se zastop', ne barke ne velike uodé. Ku zahleda barko, njemu neznano rieč, sklikne vas začuden: O Jezus par-pomajte, kaka »vintulac« je.

Stop' tadà tu to-le »vintulo«, an se peje tja po uodi. Buj ki se bliža Benetkam, buj se šir'. Petar zjà, starmì, an debelo hleda, kù ucà kadar veliceha pisà zahleda. Na 'nkrat se mu usta raztegnejo, an z njih te-le besjede parleté: Oh Jezus, kak potòk je!

Z Benetk je paršù za 'n mjesac u Gradac na Štarskemu. Tam je čù le njemšk med ljudmì, an lašk' tu röhumentu. Hodit' je muoru u mraze na vahto po noči an po dnevi. Ustajat' je muoru, kar so mu ukvazoval', an iti ležat, kar so ti drz' tjel, an duor nje buhu, je biu uklenjen, anše celuò tepén.

Kàr je Petar tuo-le videu an občutu, je ratavu vsak' dan buj žalostan.

Za nicki časa zahleda na cjest' Balenta Piskerjvega, ki je stau tu dni druhi kosarni. Hitro se mu parbliža an se mu začne partoževat. Na zadnje prav': Oh muoj Balent! Buoh me parnes' še 'nkrat živeha go u Matajur, tjà damù. Takuò bom veseu Bogù hvaležen za to-le zaželjeno dobruoto, an bruman, de še mački por'čem »Vi«!

(Tkuo so govoril' v Matajurju pred stuo ljetmi).

Zapisu Anton Klodič, ljeta 1868.

SO RADI ŠTUDIRALI

Petar Podreka, prvi naš človek, ki je začeu pisati zgodovino Slovenščine, piše de je bilo ljeta 1879 v »Collegio Convitto Comunale« v Čedadu, 131 študentou, od katerih je bilo 80 Slovencev. Todà vic ku Lahou.

„BUOH AN KRAJ MATIJAŽ“

Gospod Buoh je biu dau dikli kraja Matijaža 'dno pešćico soli; dikla je osolila močnik an ga je dala kraju Matijažu. - »Joj kuo je dobar, kà s' ložla not'« jo je uprašu kraj Matijaž. - »Sù« (sol), mu je odguorila onà. - »Kaduò t' jo je dau,« je uprašu kraj. - »Gaspuod Buoh,« je odguorila onà. - »Tec' za njim an prosi ga, de naj t' je da še; uprašajga tud' de kjé jo je ušafu (najdu).«

Dikla je teklà za Buogam an ga je uprašala, de kje jo je najdu. An Buoh ji je odguoriu: »Je imam celé bregi.«

An dikla je takuò povjedalà kraju Matijažu, de je ima celé bregi; an kraj se je razsardiu an je jau: »Kjé ima Buoh breguove? Al njeso usì breguovi muoji?«

An potadà je začeu zbjerat' sudate an brusit' sable an se parpraujat' na uojskò pruoit Bogù. Buoh pa je mirno stau an mu se smejau.

Kadar je 'meu vse parpravjeno, kraj Matijaž je jau Bogù: »Alé, kjé imaš sudate, de homo vidli čji so breguovi?«

An takrat Buoh je samuò magnù s prstam, an se je zablisknilo od koncà do kraja svetà, an je parvikrat odkar je svjet takuò strašnuò zagarmielo, de vsa zemljà se je stresla, an Matijažovi sudatje so se takuò prestrašli, de so vpili: »breguovi pokrita nas!« An breguovi so se zasul' an pokril' Matijaža an njegà sudate.

An kraj Matijaž je šelé pod zemljò; sedi par miz'
an tarduò spi, an brada mu raste naprej okuole mize,
an kadar mu zraste trikrat okuol' mize, se bo zbudiu
an pride uon 'z jame an začne uojškò, pa ne vie pruo
Bogu, ma pruo' souražnikom božjim.

Mjuta Sklancova

ZEMLJA JE NESKONČNO VELIKA NJIVA,
NA KATERI LJUDJÉ VSE LETO ŽITO ŽANJEJO,
IN SICER:

- januarja* : v Avstraliji, Novi Zelandiji, Chile;
februarja : v Indiji;
marca : v gornjem Egiptu;
aprila : v spodnjem Egiptu, Siriji, Iranu, Meksiki,
Kubi;
maja : v Alžeriji, Maroku, Kitajski, Japonski;
junija : v Turčiji, Grčiji, Italiji, Španiji, USA itd.;
julija : v Romuniji, Bolgariji, Ogrski, Jugoslaviji,
Rusiji itd.;
avgusta : v Belgiji, Angliji, Kanadi, Rusiji itd.;
septembra : v Škotski, Švedski, Rusiji; *
oktobra : v Norveški, severni Rusiji;
novembra : v Perù, južni Afriki, Argentini;
decembra : v Birmaniji.

Skupno se pridela na vsem svetu približno okoli
ene milijarde in pol kvintalov pšenice, ali približno
60 kg na glavo.

KRISTUS AN SV. PETAR V NEDIŠKI DOLINI

Kadar Kristus an sv. Petar sta hodila po svjete, sta paršlà tud' v Nediško dolino.

Takrat je biu tajšan suš, de ljudjé so muorli hodit' z bariglami po vodò dol v Nedižo, kier vsi studenci so b'li posahnil'. Kier sta blà močnuò žejna, sta hodila od vasi do vasi an od hiše do hiše prosit' vodé za pit'.

Šla sta tud' gor na Mecano, pa tud' tamgor se njesta mogla previdat za vodò. Nobedan je nje imeu al pa če jo je imeu, je nje teu ovadit. Kristus ku Buoh, je vjedeu, de adna uoharna gospodinja joj imjela skor pouno bariglo an jo je prosù, de zavojo božjo naj je dà samuò adan korac. Baba se je parsjegala, de je njema še adné kàpje, an jimæ je jala: »Potarpita an počak'ta dažà: muoja kakuoša je davi že zguoda »krelila«, an kadar krelì kakuoša, daž je siguran.

Žalostna an jezna Kristus an Peter sta zapustila Mecano an sta šlà tjà v Ruonac.

V Ruoncu so najdlì buj usmiljene ljudì, kier njeso imjel' vodé, so jim po vsih hišah ponujal' vina an žganja, de si ugasnejo žejo. Kier Kristus an Petar sta tjela plačàt', ljudjé so jim guoril': »Le pujdita z Buogam an prosita Gaspuoda Bogà de nam dà potrjebnega dažà.« Sv. Petar je jau Kristusu: »Al vjeste Vi Kristus, kaj pravi gor na gori de »srečni ti vsmiljeni kier bojo

vsmiljenje dosegli?« Pošjàjte jim potrjebnega dažà, saj teli brumni ljudjé so nam usmiljenje skazali.«

An Kristus se je zamislu an je pogledù tjà na Starogoro, an tjà nad Starogoro se je parkazala adnà maglica, a tala maglica gredé k' je šlà pruoť Matajura je bila njimar buj velika, dokjer se nje parjela za Matajur an je pokrila vse nebuò tjà do Sv. Kocijana. Je nomalo pagarmjelo, an potlé se je vliu velik pa miran daž, de so na zlahu oživjeli vsi studenci an potoki na okuole. Nad Mecano pa je bilo vse jasno an je parpjekalo sonce. Sv. Petar je vprašu Kristusa, de zakì nje šù daž še tià na Mecani? An Kristus mu je odguoriu: »Tam na Mecani naj jim pòšje daž tista kakuoša, ki ‚kreñ«. Od tistega dné v Ruoncu more zmankat vodà, pa nikul ne zmanka žganje, an kadar maglà se prime za Matajur ljudjé pravijo, de Matajur ima klabuk an de kadar Matajur ima klabuk, je siguran daž tud' če je te narvené suš.

ZDRAVJE SLOVENCEV

Enrico Palladio v 17em stuoljetju piše de Slovenci pri Nediži govorijo poseban jezik, ki je podoben ilirskemu in de imajo močné telesa, zdrave, vajene djela, in de le samuò od starosti umrijò.

LJUDJE LEPI

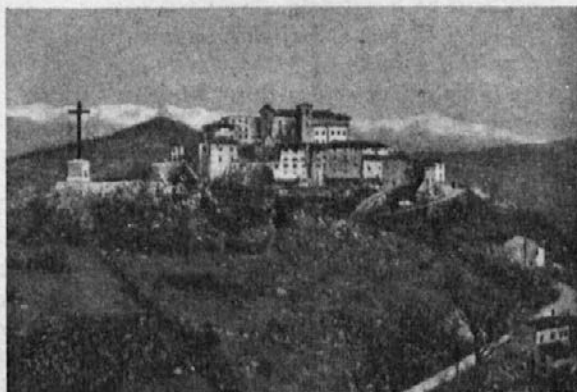
Leta 1599 Alvisè Marcello, provediktòr Beneške Republike v Čedadu, piše de, Slovenci Nediških sodolin so zlò lepi ljudjé in visoke postave.

MARIJA NA STAROGORO RUOMA

*Na Starigori zvon zvoni,
od zdol' mi gredò ruomari,
od zad', za njim' gre Mat' božà,
v naruočiu nese Jezusa.*

*- »Oj ti diklica, pomagaj mi
Jezusa prenašati.«*

*- »Jest ti ne bom pomagala,
'mam židjou firtoh, umažem ga!«*

Staragora

*- »Oj ti Jezus, kaj daš za lon
te-li diklici?«*

*- »Na telim svjet dost' blagà,
na drugim svjete - fardamanja!«*

*Na Starigori zvon zvonì,
od zdol' mi gredò ruomari,
od zad, za njim' gre Mat' božà,
v naročju nese Jezusa.*

*- »Oj ti diklica, pomagaj mi
Jezusa prenašati!«*

*- »Jest jà, vam bom pomagala
če Jezus bo 'teu h mene prit'«.*

*Še poprej ki dikla tuo rečé,
Jezus že h nji tečé.*

*- »Oj ti Jezus, kaj daš za lon
te-li diklici?«*

*- »Na telim svjete dost' blagà,
na drugim svjete - zveličanja!«*

ČEDAD

Tudi imé Čedad nje zlo staro. Naši ti stari v začetku so mu prav'li »STARO MJESTO« kjer je tudi bilo narbuj staro mjesto Furlanije. Parvo an to pravo imé je bilo »FORUM JULJI« an je prišlo od imena rimskega vojskovodje Julija Cesarja, ki je po ljetu 80 pred Kristusom tamdol' ustanoviu rimsko kolonjo, ki je dala imé Forumjulji = Friuli vsi Furlanski ravnici. Zatim, kadar je bilo pod oblastjo Oglejskih Patrijarhov, se je imenovalo »Civitas Austria«, katero so Furlani prežvekali v »CIVIDAT« = Cividale, Slovenji pa v »ČEDAD«, ki mu bo ostalo do sodnjega dné.

NORAC PEJE TEGA PAMETNEGA V NORIŠNICO

Lukež Mlinarjou je njimar hodù dol po Laškim, ne vjem pa al zatuò, kier mu se nie dalo djelat' tadomà, al pa kier je téu imjet' za norcà ljdi.

Djelu je vsih sort' meštirju: je petjù, je prodaju smolò, je djelu za mešetarja al pa tud' za kupeà, samuò de je imeu uržuh hodit' od vasi do vasi, od hiše do hiše. Lahi so imieli rad' posebno kier so se nasmejaj' vsak' krat, k' je guoriu furlansko, zatuò nie biu ne lačan ne žejan, punokrat tudi okajén al pa tud' pijan ku krava. Takrat pa je marskajšno nagodiu an je postau nevaran.

Bi ne mogù vam povjedat' kul'kukrat, pa zavišno de parbližno ankrat na tjedan, je biu zapart v paražone, an vsakikrat je znù takuò lepuò za norcà imjet' de so ga parpejal' damuo s karoco, kier s b'li prepričani de je neuman.

Pa, kaj jim je nucalo, ki za par dnì so ga imjel' žc spet pod nogam'.

Ankrat, dol v Kodrojpu, se je biu skregu z njekšnim Lahom an ga je biu omlatu do svetega oja. Se zastop' de karabinirji so ga zvezal' an pjaj' u paražon.

Kakor po navad', Lukež, hitro ko je prestopu prag paražona, je ratu neuman. Telkrat pa ga nieso tjel' pejat' damù s karoco, ampak so nar'dil karte, so ušafal' uoznika an so mu, poskriuš' kvazal, de naj ga, le moucé, peje u špitau tih neumnih al', kakor mu pravijo Lahi, v »Malinkònjoc«.

Lukež se nie nič branu, je le mouču an sednu ku an' gospuod u karoco. Pa kakor navadno vsi uozniki, takuo tud' tist' k' je pejù Lukeža u Malinkonjo, je téu zgorjet' od žeje, trkaj buj, kier je vjedu de Lukež nie biu brez soudu. Tuò je veslilo našega jinaka; vse oštarije ki sta srečala po pot' so bile njih: Lukež je plačavu, pa uoznik je piu, dk' ga nie imeu do oči.

Nazadnjo, uoznik je biu narét; je ražonu kù an' advokat, je videu vse doplih an petlé je oprù glavò gor na Lukežovo rame an mirno zaspau.

Prou glih takuo k' je želeu Lukež, ki vzeu v roké redine in peljù pijanega uoznika pruoť špitalu.

Uoznik je spau trduò, kù jazbac; Lukež mu je rahlo vepulu karte iz gajofe an teku z njim h direktorju od Malinkonja. Direktor, ki je biu že vajeu tajšnih aventorjev, je ukvazu infermirjem, de naj gredò po tegà neumnega.

Po pot' gredè, Lukež je dau zastopit' infermirjem, de te neumni tam v karoci, je nevaren in furjozast: de naj ga nanaglin popàdejo an hitro zvežejo, drugač' de bojo vsi raztoučeni: de on (Lukež) ga je mogù parpejat' sam, kier mu mu je dau »dormiolo«. Infermirji so mu vse vjervali; so šli po parstih an moučé do karoce, so vsi hnado zgrabli pijanega uoznika an ga začel' vezat z vrcami.

Tel' ubuog' človek se je takuò prestrašu, de je začeu arijut' kù ranjena zverina, se zvijaj' an cabàt na vse kraje ku ti furjozasti, preklinjat, de ga je bilo strah čut', kier, ubuožac, nje vjedu ne kie je, ne kaduò

so b'li tisti ne zakì so ga vezal'. Trkaj buj so infermirji b'li prepričani de je furjozast an tardno zvezanega so ga zadjeli an nesli not u Malinkonjo.

Lukež nic še pogledu za njim', je hitro skočnu v karoco, je zaflusknu konjé an se lepuò peju, ku 'an grof, pruoť duomu, s karoco tistega, k'je biu znoreu, kier je pametnega Lukeža uozu dol v Malinkonjo (norišnico).

GOSPOSKI KMET

Kmečka dekle se je poročila z mestnim človekom. Stanovala sta v predmestju ter imela eno kravo. Nekega dne ona ni imela časa, da bi šla v hlev kravo molzt, zato je rekla njemu, naj gre on namesto nje, stolček da bo našel za vrati. Šel je, toda bilo ga ni celo uro od nikjer. Zato je šla žena pogledat, kaj se je pripetilo. Ko je ugledal ženo ji je nevoljen povedal: »Že celo uro priganjam kravo, naj se vsede na stolček, da bi jo molzel, pa je vse zastonj, ne vsede se, pa se ne vsede.«

KJE GA BOLI?

Zdravnik: Dober dan gospod župan, kaj pa vam je?

Župan : Vse me boli, gospod doktor!

Zdravnik: Kje pa vas je začelo boleti?

Župan : V Vidmu, gospod doktor.

POBIRANJE JABOLK

Učitelj: Kdaj je najboljši čas za pobiranje jabolk?

Učenec: Kadar ni gospodinje doma in je pes privezan.

„SVETI TILH AN PETJAR“

V starih časih je bila gor na Brjegu starinska cjerku sv. Tilha an vsako ljeto na praznik sv. Tilha je biu velik senjan.

Na senjan je paršlò vsako ljeto sino veliko ljudi iz Rijecanju, iz Nediže an iz Unejskega, ne samuò za počastit' sv. Tilha, pa tud' za se napit' vina ki oštirji bližnjih vasi so nosil' v bariglah prodajat gor za cjerku an za se najest' kolaču, ki kolačarke vseh dolin so do barkup ponujale.

Renik mežnar Arnej Podkoritnik, (Buoh mu di nebesa, če je na prošnji), je za to parložnost vsako ljeto lepuò pomedu cjerku, omedu pajčvine in oprou sv. Tilha.

Nesreča je tjela, de kadar je Arnej brisu sv. Tilha, ki je biu lesen, star an strohnjen, mu je glava odletjela, padla dol na tlà an se razklala na kosé.

Arnej se je zgroziu an parjeu za glavò: »Kì bo z mano jutre, ki pride tulku ljudi an famoštar?« - »Sv. Tilha se ne more pustit' na utarju brez glave an za jutre druž'ga kupit' nie vic cajta!«

Ves obupan je leteu dol' u vas za povjedat famoštru za nesrečo.

Sreča je tjela, de po pot' gredé je sreču dnega petjarja (berača), ki je biu zlo podoban sv. Tilhu an hitro mu je paršlò v pamet dna dobra misu: »Nunac,« je jau petjarju, »če vi mi storite dnò veliko dobruoto, jutre vičer vam dam pùn žaki moke an pit' an jesti do sitega.«

Kadar petjar je ču od žakja moke an od pit' an jest' do sitega, je sklenu roke, pouzdignu oči prout' nebu za zahvalit' Bogà za tajšno srečo an je odguoriu: »Vse kar kvažete storim, samuò de bote daržu besjedo.« Arnej se je parsegu, de bo daržu besjedo, an ga je pelju gor u cjerku, mu je povjedu an pokazu nesrečo an mu je jau: »Če vi jutre pujdete gor na utar na mesto sv. Tilha an bote stau ku pji, brez se ganit' uon do po maši, jest vam dam vse kar sem vam objubu.«

An drug' dan, pri zaprtih vratih, je Arnej spravu petjarja gor na utar, mu lepuò namazu gobac an roke s sadlom de se bo blišceu ku sv. Tilh, mu je podstrigu brado an ga je naštimu takuò, de je stau prù ku te pravi sv. Tilh.

An kadar je blà ura, je odpru vrata, se je nasulo u cjerku vse pouno ljdì. Nazadno je paršu še famoštar, mežnar je prižgau svječe an je začela maša.

Petjar je stau ku parbit' gor na utarju an brez magnit' z očmi je gledu dol po cjerkvi, kakuò ga vsi ljudjé častijò.

Vse bi blò šlò dobrò, vse je biu prestau če b' ne bile paršlé ga časti' še muhe an saršeni, ki so mu pili kri an on jih ni sme u odganjat'.

Ljudjé so se močnuò čudval' videt' tulku muh an sršenu brenčat' okuole gobca, okuole nuosa, okuole oči sv. Tilha, kier njeso vjedli de je namazan s sadlom.

Sv. Tilh je trpeu kukar duše v vicah, de b' se biu usmilu še kamanu; ljudjé so ga molili, on pa je stisku zobé od trpljenja an tu sarceu preklinju muhe,

saršene, mežnarja, moko, pit an jesti do sitega, sv. Tilha, a še posebno famoštra, ki je vlaču takuo na duzim tisto presneto pridgo.

An nje mogù že vic tarpjet, kadar mu je začeu brenčat' okuole gobca an silit' naraunost v oči adàn velik saršen. An rauno takrat famoštar se je biu zagreu an je šinfu suoje farane, de se pijanijo, de plesajo, de preklinjajo an jim je groziu, de će se ne pobuojšajo, sv. Tilh jih bo zapustiu. - »Né, né! ne bom čaku ne saršena ne de se pobuojšajo,« je tenčas zaupíu na glas sv. Tilh. Je skočù dol na cjerku, je potisku ljudi na adan kraj an na te drug', de si je odprù pot do vrat' an jo je udaru v bližnjo host, takuo hitro de se je kadilo za njim.

U cjerkvi je bilo vse po luhtu; famoštar je ku okameneu od strahù pred tajšnim čudežam, prestrašeni ljudjé so arjuli na vso muoč an jamanejkal: »Jezus parpomajte, Jezus parpomajte, kì bo z nami?« a se stiskali uon po vratih.

Mežnar Arnej je skaku gor an dol pò cjerkvi kù ti neumni an je vpiu na vso moč: »Jezus parpomajte! sv. Tilh nam je vteku, sv. Tilh nam je vteku!« tu sarcu se je pa smejau.

Oštirji hitro zadjeli suoje barigle, kolačarke suoje pletenice an hmal' okuole cjerkve nje bilo vic žive duše, le prestrašeni famoštar an mežnar sta se pogvarjala, de kì imata stuort'. Sklenila sta de puojdeta u host iskat' sv. Tilha an ga zljepa prosit', de naj se povarne dol u suojo cjerku.

Vso host sta prebrodila an na ves glas klicala sv. Tilha, pa sv. Tilh je biu tenčas že gor na Unejskim (Tolminskem), brez žakjâ moke, brez »jest an pit' do sitega«, lačan kù pàs, vsedno veseu, de je mogli utéc tistemu prekletemu sršenu.

Arnej pa je zahvalu tega pravega sv. Tilha an sršena, de sta ga rješila od take stiske, mu parsparala žaki moke an »pit an jest do sitega« an od špotâ, ki ga je čaku za kadar ljudjé so bli zvjedli za to pravo komedjo.

Gor na Brjegu nje vic sejmâ sv. Tilha; ljudjé njeso tjel vic čuti o sv. Tilhu; cjerku se je zasula an je ostala le gruobja kamanja, an duša renkega Arneja ne bo rješena iz vic, dokjer na Brjegu ni spet' cjerkve!

Uodopivac

ŽE TRETJIČ PRED SODNIJO

Sodnik: Že tretjič! Kaj vas je pa danes sem pripeljalo?

Tat : Karabinir, gospod sodnik!

DOLG ČAS

Sova: Dobro jutro, boter Čuk! Ali vam je dolg čas?

Čuk: Ja, kadar poslušam vas!

UGANKE

1. Koliko jaje poješ na tešče?
2. Katera pijača je najmočnejša?
3. Kam zleti vrana, kadar je eno leto stara?
4. Kdo fajfa več kakor eden Turek?

(Rešitev na str. III)

PESMI

MARIJA NA SV. VIŠARJAH

*Marija se 'z duòma odprauja,
Na sveto Lušarjo je objubjena;
Tamgor' bo grješnikam
Grjehe odpuščala:
Ljepa Roža Marija!*

*Jagri njeso nic mārali,
So ji puške namirjali.
»Nic mi ne namirjājta,
Njesam nobena zverina:
Sem ljepa Roža Marija!«*

*Jagri njeso le nic mārali,
So Mariji puške namirjali.
»Trkaj vi parmirjājta
de vsi okamenéjeta!«*

POJMO NA SVETE LUŠARJE

*Marijo častit',
Ki je takuò ljepa,
Kù ta rož'ca liljica.
Zùna, na soncu je utrgana
In Mariji je šenkana,
Na sveti Lušarji je žegnana.*

Sv. Višarje m. 1792

»PO MJESTU STA HODILA«
(B o ž i č n a)

*Svet' Jožef in Marija
po mjestu sta hodila,
po mjestu Betlehem.*

*Svet' Jožef prosi milo
de b' se kaduò čez anj usmilu,
de bi pri judéh biu.*

*Judjé so trdovratni,
čejò de b' pred vrat'mi stau,
pred vrat'mi konàc storiu.*

*Svet' Jožef se je oglednu,
'dno štal'co je zagledu,
'dno štalco razdrto vsò.*

*Svet' Jožef Mariji pravi:
»Marija, le not', se spravi,
tjé v kotič, tjé za mé.«*

*Marija je zadrémala;
kù se je spet zbudila
je v kril'cu najdla Jezusa.*

*Vesela Marija je reklà:
»O Jezus, djete muoje
zdaj je kraljestvo tuoje!«*

O MUOJ RUOMAR !

*Vjem kar praviš
De vsak' dan imaš
Nov križ!
Žihar Jezusa zahvali
In ufri mu vse kar trpiš!
Druge pot' je ni v nebesa,
Če b' vse bukva ti prebrau,
Ku k' so križi in nadluoge
Če jih boš uojnuò prestau!*

BOŽIME

*Ta zadnja vičeri
O ljuba je leta;
Božime dikleta,
Jest muoren iti.*

*Ne pridem vic tode
Ne v zimi ne v ljete;
Božime o djete,
Jest muoren iti.*

*Pod oknu ne pridem
Vic pjeti veselu,
Kir v drugu daželu
Jest muoren iti.*

*Ti pride na vjete,
Ku iskra od plamena,
Jubezan ognjena
Od mojga sarcà.*

*Resnično jubezan
Nje moč' pozabiti -
Tud' jest pa moliti,
Čem v nebi za te!*

*Bom žalostan klicu
Za smilnost dobiti,
An ti se mor' biti
S' na zmisliš na me!*

*Pa smiljena s' bila,
An njimar si taka,
Na me saromaka
Se zmisliš ti že.*

*An kadar zagledaš
'Nu obličje jokati,
Nadužno žalvati,
Se zmisliš na me.*

*Če t' pride novica
De njesan na svjete,
Ne žalvi se djete,
Pa moli za me.*

(Stara Špjatarska)

KURAZNI BODIMO

*An vesel'ga srcà:
Smo 'z lustnega kràja,
'Z Nediže domà!*

ŽALOST NA ŽALOST

*nikjer njé vesejà;
okuol' muojga sarcà
je zaljezla maglà.*

TE NEČEM, TE NEČEM

Te nečem, te nečem,

Si buoščie za me;

Še puž ima hišo

An ti si brez njé:

Kâr hišo zazidaš

An plačaš dugé,

Le pridi brezkarbno

Le pride po me!

- »Kâr hišo zazidam

An plačan dugé:

Ne boš vic za mé!«

SEM BIU ŠU' U VAS,

ne djen de né,

pa v tisto hišo

mai vic ne,

V tisti hiš'

so tri čeché;

u nobednem škaflu

nje uodé!

SLANA JE PADLA

pred našim sejmàn;

vse gubance je pobrala

tim mladim čechàm.

KAKUO' SE KOSA

KLEPA?

Kakuò se trava sjeka?

Jest pa le počasu

Korajžan jo kosim.

Kosica je arjava,

Travica nje ta prava,

Kosica je jeklena,

Pa dikla je strupena.

Osunjak mi je pòknu,

De b' se skor ne joku!

Botàčič se je potàču ...

Bom kupiu pet kolàču!

»JE, PUŠJAC RUNALA«

Na pragu klečala,

molila rožar

de pride nje fanti lekâr.

Je pušjac runala

z manjerco lepò;

srečan tist fantič,

ki nosu ga bo.

'Dno malo bo bjeu,

de fant bo zapjeu;

dno malo rdech,

de fantu bo vseč.

»KAJ SE Z MANO ŠPOT DJELAŠ?«

»Če si ljep an bogàt,
saj je sreča tvojà;
kaj se z mano špot djelaš
an me 'maš za norcà?«

- »Si ljepa, si mlada,
ne rečem de ne;
tim drzim dopadaš
pa meni se né.«

*Je ljepa, je mlada,
špot' djela se rada:
vsì ti špotì
se ji vrnejo nji!*

TISTE TRI BABE

*hudič ponesé
k' so snuojka špotàle
djete mojé.*

TE LJEPE, TE MLADE
*popéjem v senjàn:
te grde, te stare
razmetam tjé 'n san.*

KUO' SEM VESELA,
*ki godca bom vzela:
kàr moke ne bo,
zagodu m' jo bo!*

ČE PRIDEŠ SAM
*gubanco ti dam:
če parpeješ družbò
še en kos je ne bo.*

KOVAČI SO BERAČI

*pa mlinari tatjé;
oštirji so gajufi,
le midruz' smo možjé!*

PREKLETA GORICA,
*frdaman Krmin!
sem puob'ca zgubila
notrka v njim!*

NA KONCU JEZIKA
*jubezan velika,
tu sredi sarcà
je pozàbljena vsa.*

O MATI, O MATI
*ne kregajte me;
vzemite 'dno palco,
ohréstite me!*

JEZUS POMAJTE,
*stopin'ce mojé!
kulku taužint
sem jih stuoru:
zastonj so mi vse!*

SLOVENC SLOVENCA
VABI,

*de se ga pit' ne zabi:
pridite gore h nam
kier smo dobre voje z vam.*

*Deb' adnò zapjeli
an bomo prau veseli,
vsa žalost naj nahà
kier vince je domà.*

*Zdaj kùpice nalimo,
na zdravje tudi pimo,
kadar prazan bo bokau,
bom pa druž'ga dau.*

O MATI, O MATI,
*novici gredò:
vzemite uon kjùč,
ves krompir vam snedò.*

MUOJ PUOBIC
Z' UOJSKE GRE

*ves ranjen in krvav.
Jest mu grem naspruoti
z mojo desno rokò:
»le dol, le dol se usédni
na mojo desno stran,
mi boš še kaj povjedu
kaj je sudaški stan.«
- »O jest bi rad' povjedu,
deb'le moja b'là.«
- »Pri sedmim regimentu
obednega ne poznam
kù sam'ga moj'ga fanta
ki ga prau rada imam.«*

OJ TI JUBCA

*fantom ne vjer' vsegà;
ti jubezan objetajo,
te v grjeh zapljetajo.
Takuo t' pravi muoja vjest:
de ne hodi zapejivcam v pest!*

NEJČJEM BOGATEGA,

POD MUOSTOM

JE UODA,

*str'ga, kosmatega;
vzamem raj' ubuozege,
raztrganega.*

*Nejčjem doljana,
kier vjetrc hladi:
vzamem gorjana,
kier voda buči.*

*Ne hodi pred vrata,
ne targi podplata,
saj vse je zaston':
jest tvoja ne bom.*

*Ne žvižgi, ne puòj,
pred okni ne stuoj;
mi ne žalvi sarcà,
saj njesem tvojà.*

*na muostu je led:
kakuò bom preplavu
tjé h muojmu deklet'?*

*Mornarja sem vprašu,
za vojo Božò,
de me preloži
čez vesoko uodò.*

*Prešentan mornar
kakuò mi je jàu?
»Če plavat' s' biu znù,
s' biu ono štimù;«
kier plavat ne znaš,
ne hodi vic v vas.*

OJ BOŽIME TELE DOLINICE

oj božime!

*Kuò težkuò, kuò težkuò
vas zapustim!*

*Oj božime tata in mam'ca,
oj božime!*

*Kuò težkuò, kuò težkuò
vas zapustim!*

*Oj božime sestre in bratje
oj božime!*

*Kuò težkuò, kuò težkuò
vas zapustim!*

PASTERICA OUČICE PASE,

*Onà ima suoje špase,
Pastirci pa pravjo: juhé, juhé!
Na planinci luštno je!*

*Pasterica maslo kuha,
Mene da an koščic kruha,
Pastirci pa pravjo: juhé, juhé!
Na planinci luštno je!*

*Na planinci je luštno biti,
Je dosti sjera za jesti:
Pastirci pa pravjo: juhé, juhé!
Na planinci luštno je!*

HUDI VJETRI, HUDI LUHTI,

*Oh! zima se priprauja:
jest 'buogi puobič,
bom muoru za mrazom umrjet!*

MI BRATJE PIMO

VINCE

*naj voda tam stoji;
gospuod naj pije vodo
k' za vince ne utrpì. •*

Podutanska Dolina iz Utane

KOLIKO LET IMA TONINA?

Katina: Koliko let ima Tonina?

Berta: Petinštirideset.

Katina: Jih ne kaže!

Berta: Ne, jih skriva!

REŠITEV UGANĀK

1. (Samo eno, ker potem nisi več tešč!)
2. (Voda, ker nosi baštimente, goni mline, itd.)
3. (V drugo leto)
4. (Dva Turka).

KAJ BOŠ DELAL VSAKI MESEC ?

JANUAR

Davčni sezname so na vpogled v občinskem uradu. Pogledj če si pravilno obdavčen. Drugače vložij rekurz.

NA DOMU: Napravi gospodarski načrt: kaj in kje boš sejal, imaš li dovolj gnojil in semen? Imaš semenski krompir? Krompir za seme razloži po lesah: tam bo zagnal močne kali. - Če še nisi pretočil vina, pretoči ga čimprej. Kakšen teden pred pretakanjem odpri okna, da mráz pretrese vino, ki se bo rajše očistilo. To pa velja samo za zdravo in dobro prevreto vino, ne pa za še sladko. Takega takoj prodaj! - Ne drži v kleti kislega zelja, repe in krompirja, ker vino se kmalu navleče neprijetnih duhov. - Živina naj ima čisto in toplo, mnogo nastilja. - Če si zaklal prešiča, pobeli notranjost hleva z apnom. - Popravi orodje in spleti kakšen koš. Kokošim dajaj mlačne vode.

VRT pa okoplji in obilno pognoji s hlevskim gnojem. - Na sončno stran vsadi zgodnji grah (čezara).

NA NJIVI: Rastrosi vrhu pšenice po $\frac{1}{2}$ kg čilskega solitra ali apnenega nitrata na vsakih 100 m².

V SADOVNJAKU očisti sadno drevje suhih in nalomljenih vej ter takih, ki bi pozneje lahko delale napotje. Sadno drevje poškopri z neodendrinom ali podobnimi škropivi. Skoplji čim večje jame, če boš sadil sadna drevesca.

SENOŽET očisti kamenja in nepotrebnega grmovja. Če misliš kaj preorati v njivo, ne odlašaj!

FEBRUAR

NA DOMU: Imaš vse pripravljeno za pomladanska dela? Semena, gnojila, semenski krompir? - Skrtači večkrat živino. Če je količkaj lepo, spusti jo na prosto, da se malo sprehodi, mlada pa naskače. Ne trpi v hlevu kupov gnoja. Imaš še krmske pese? Živali bi sedaj zelo teknila. Glej, da je vsadiš letos več. - Vsi živini, posebno pa mladi, dodaj med krmo nekoliko klajnega apna. - Je vino pretočeno? So prazni sodi oprani, posušeni, požveplani in zabiti?

V VRTU sadimo česnik, čebuljček, zgodnji grah, špinačo, korenjček, radič, solato, v toplo gredo pa paradiznike, solato, zgodnje zelje, papriko, melancane. - Ali je prekopano in pognojeno, kar še ni posejano?

NA NJIVI: Če nisi gnožil ozimni pšenici v januarju, pognoji sedaj v prvi polovici. Sedaj lahko seješ jaro pšenico, najbolje »mentano«. - Je zemlja za krompir pripravljena? Je gnoj razpeljan?

V SADOVNJAKU si gotovo že očistil drevje nepotrebnih vej in mahu. Saj si ga tudi že poškopil! Če pa nisi, napravi to takoj. So jame izkopane za mlade sadike. Kubičen meter naj bodo velike, potem bo drevo rastle. Ne pozabi poškopiti breskev s 3% raztopine

medre galice proti kodravosti. Čim prej nareži potrebne cepiče in vloži jih v pesek z glavicami navzgor.

V VINOGRADU obrezujemo, pripravljamo kole, kopamo jame za podsajanje.

SENOŽET pognoji, če je še nisi. Na vsakih 100 m² raztrosi po 5 kg superfosfata, 1 kg kalijeve soli in enako apnenega dušika (calciocianamide).

MAREC

NA DOMU poskrbi za okras hiše. Cvetlicam v loncih premenjaj zemljo. Zadnji čas je, da obrežeš vrtnice. Vsadi georgine, begonije, gladijole, razmnoži nageljne. - Proti koncu meseca, to je pred nastopom hujše vročine, moramo vino pretočiti v drugo. Če vino ni čisto, ga sedaj lahko čistiš. Predvsem pazi, da se v vinu ne razvije cik: ali posoda polna, ali površina nad vinom zažveplana. - Prazna posoda naj bo oprana, zažveplana in zamašena. - Vodi živino na prosto, na čist zrak. - Prašiče bo treba cepiti proti rdečici. Pogovori se s sosedi, da zmanjšate stroške za živinozdravnika. - Boš gojil sviloprejkje? Sedaj se prednaroči za seme. Murve naj ne rastejo zastonj.

V VRTU sadiš vse vrste graha, vseješ radič, peteršilj, vrtni korenjček, solate, blitev, vrtno peso. V toplo gredo sej paradižnike, papriko, zelje, vrzote, melancane, krmsko peso, itd.

V SADOVNJAKU bi moralo biti sadno drevje že očiščeno in poškropljeno. Si poškropil breskve z modro galico? Si nabral potrebnih cepičev? V drugi polovici meseca bo že nastopil čas cepljenja.

NA NJIVI sadiš krompir, kateremu pognojiš predvsem z umetnimi gnojili in prihraniš hlevski gnoj predvsem za koruzo. Imaš pripravljen fižol za saditev? Piškav ni dober, ker da le šibke rastline. Si vsejal deteljo? Na 100 m² se je seje po 300 gramov.

V VINOGRADU obreži trte, premenjaj kole in poveži predno se začne trta solziti. Nato pa trte okoplji in pognoji. Vsaj vsako tretje leto moraš gnojiti s hlevskim gnojem, v vmesnih dveh pa raztrosi vsaj nekaj superfosfata: na 100 m² pa 5 kg. - Podsadi manjkajoče grme!

SENOŽET in deteljšče prevleči z ostro brano, zravnaj krtine in kjer je ruša redka, vsej dobrega semena in ne drobirja izpod sena, ker je to večinoma le plevel.

APRIL

NA DOMU: Najbolje jajčarice so od aprilskih pišk. Torej? Perutnini potrosi med perje prahu DDT proti kurjancem. Tudi postelje in kote v hiši popraši s tem prahom proti najrazličnejšemu mrčesu. - Tudi gnjati ali pršute lalko poprašiš, saj boš oprala predno boš dela na mizo. - Si vino že pretočil v drugo? Naj ga

ne zaloti vročina na drožjeh. - V hlevu skrbi za snago in dober zrak. Proti koncu meseca bo že kaj sveže krme - detelja inkarnatka -, s to navajaj le polagoma živali, da ne bo napenjanja. Ne krmi ugrete krme, ker je strup. So prašiči cepljeni proti rdečici?

V VRTU: Sedaj dosadi še fižol, bučice, kumarice, zeleno, presadi solato, paradižnike, zelje, melancane, por? - Špinačo, radič, mesečne redkvice in solatice lahko seješ vse mesece od marca do oktobra.

NA NJIVI boš plel krompir. Lahko mu še pognojiš s čilskim solitrom: na 100 m² po 1/2 kg ali čajno žlico okoli vsakega grma. Čim prej vsadi koruzo (sirak), sirk skalabonar in metlak, fižol, krmske buče in predvsem mnogo krmske pese. Med pšenico lahko še vseješ deteljo.

V SADOVNJAKU je mnogo škodljivcev. Najuspešnejše sredstvo je »gesarol«, s katerim prašiš ali škropiš pred in po cvetju. Med cvetenjem ne smeš prašiti oziroma škropiti, ker bi škodoval čebelam, brez delovanja katerih pa ni ploda.

V VINOGRADU si že vse povezal, pognojil in okopal. Do srede meseca lahko še cepiš trte v glavo.

SENOŽETI lahko gnojiš še z gnojnico. So krtine izravnane in prazna mesta podsejana?

MAJ

NA DOMU: Predvsem boj muham, stenicam, bolham, ščurkom. - Imaš že potrebno modro galico in žveplo? - Če imaš še kaj vina, pazi da se ti ne skisa:

polni naj bodo sodi, v vinu pa raztopi »enososino«, ki poveča trpežnost. Prazna posoda naj bo oprana, zažveplana in zabita. - Žival dobiva vedno več sveže krme. Pazi, da ne bo ugreta. Živina, posebno mlada, naj se giblje na prostem. - So prašiči cepljeni proti rdečici? Če imaš *sviloprejke*, varuj jih prepriha. Pazi, da bo pri njih stalna enaka toplota med 20 in 23° C.

V VRTU drži kakšen sod — še boljša je betonska kad - v kateri bo vedno nekoliko postana voda za zalivanje, ki bo potrebno. - Presadi paradižnike, papriko, melancane, kapus in ohrovt, lahko cvetačo in brokole. - Si poskrbel za astre in cinije? Sedaj presadi krizanteme.

NA NJIVI je plevel velik sovražnik pridelkov. Koruzi in tudi poznejšemu krompirju še lahko gnojiš s čilskim ali apnenim solitrom ali z gnojnico. - Najbrž se bo pojavil koloradski hrošč. Če ga najdeš, javi oblastem in drži se navodil.

* V SADOVNJAKU: Boj listnim ušem, hruške in jabolane poškopri vsakih 10 dni z arzenatom proti piškavosti. - Zavaruj poganjke iz čepičev proti vetru in odreži nepotrebne.

V VINOGRADU žveplaj takoj, čim so poganjki par cm dolgi. Škopiti z modro galico moraš takoj, čim ne pade po noči toplota izpod 9° C.

SENOŽET še lahko poliješ z gnojnico. Si posejal prazna mesta?

JUNIJ

NA DOMU: Si zavaroval zimsko obleko pred molji? Uničuj ves mrčes! - Si shrambo prečistil? Kmalu bo žito zrelo! Vino varuj pred kisanjem in pazi na prazno posodo. - Žival naj bo snažna, snažen hlev. Skidaj ga vsaki dan. Imajo kokoši kurjance? DDT! So prašiči cepljeni? Nevarni meseci so tu.

SVILOPREJK ne prijemaj z rokami. Posebno proti koncu reje ne sme manjkati redno sveže murvovine. Pripravi pravočasno kamor se bodo zapredle.

V VRTU seješ še do sv. Antona cvetačo, celi mesec pa brokole, prvo endivijo, cikorijo, presajaš, čistiš plevel in zalivaš. Radič, solatico in redkvice lahko seješ vse do oktobra.

NA NJIVI lahko pognojiš koruzi še z gnojnico ali solitrom vse dokler se ne pokažejo prve zastavice (moški cvet). Kaj boš sejal po pšenici, po krompirju? Činkvantin, repo, ajdo ali kaj drugega?

V SADOVNJAKU neguj posebno mlada drevesca. Sedaj lahko ustvariš željeno obliko. Varuj drevesa pred ušmi. Tudi proti piškavosti še škropi z arzenatom, vsaj še dvakrat. - Ne hodi na drevesa s podkovanimi čevlji in vej ne pripogibaj premočno.

V VINOGRADU škropiš in žveplaš. Sedaj moraš uničiti z arzenatom kiseljaka ali grozdnega črva. - Pod trtami naj ne bo plevela in tudi nepotrebnih poganjkov

ne, ker vse to dela vlažno vzdušje in se razvijajo bolezni. Ne škropi in žveplaj med cvetenjem. - Za škropljenje zadostuje 1 kg galice na 100 litrov vode, le naj bo dobro pripravljena: dobro apno in pa poškušnja z lakmusovim papirjem!

SENOŽET pokosi, kadar je večina trav v cvetju in ne pozneje, če nočeš imeti slame.

JULIJ

NA DOMU: Snaga in sonce = zdravje. V shrambi so že nekateri pridelki. Si onemogočil mrčes, ki bi škodoval? - Vino varuj pred skisanjem. V hlevu naj ne smrdi! Dnevno skidaj gnoj, živina naj se mnogo giblje na prostem. Ne krmi ugrete krme! So prašiči cepljeni? Ponavljamo vprašanje!

V VRTU: poberemo čebulo in česen, presajamo evetačo in zelje, sejemo še brokole, endivije, cikorijo, fižol-stročnik, petersilj, radič. Posebno setev petersilja moraš pokriti. Zalivajmo in uničujemo plevel.

NA NJIVI: Snope z njive - v njivo plug! Si vsejal činkvantin, ajdo, repo? Če je malo krme, sej koruzo za zeleno krmljenje. Vsem tem rastlinam služijo najbolj umetna gnojila. - Izkopani krompir pusti kakšno uro na soncu.

V SADOVNJAKU pazi predvsem na mlado sadno drevje. Uničuj listne uši! Odpadajo prvi piškavci. Skrb-

no jih zberi in vrži jih v ogenj in ne v gnoj. Če jih hočeš pokrmiti, skuhaj jih preje.

V VINOGRADU: Primešaj med škropivo modre galice po $\frac{1}{2}$ kg apnenega arzenata za uničenje kiseljaka, grozdnega črva (molja). - Trte naj bodo oplete. - Ta mesec cepimo trte v speče oko.

SENOŽET, in sicer pokošeno, še lahko poliješ z razredčeno gnojnico.

AVGUST

NA DOMU pazi na zdravje pri ljudeh in živalih. Vloži jajca v apneno mleko, ker kmalu bodo kokoši manj nesle. Pazi na pridelke v shrambi! - V kleti imaš prazne sode. So li v redu? - Privošči živalim svežega zraka. Muhe naj jih ne pikajo. Kakšenkrat okoplji prašiče, ki so radi čisti. Umazani so, če si ti zanikern. Polij kakšen krat gnojišče.

NA VRTU zalivaj! Posebno listnati zelenjadi zelo keristi razredčena gnojnica. Sejemo endivije, cikorijo, špinačo, motovilec, radič.

NA NJIVI bomo sejali inkarnatko, da bo začetkom maja obilo dobre krme. Uniči med koruzo vsa snetljiva stebela koruze. Ne na gnoj, v ogenj z njimi. Pesa in zelje bosta hvaležna za gnojnico. Ne puščaj na njivi gnilega krompirja! Skrbno ga poberi in v ogenj z njim!

V SADOVNJAKU cepimo mlade divjake v speče oko. Iz zdravih delov odpadlega piškavega sadja na-

pravi krhlje, ostalo skuhaj in pokrmi ali pa vrži v ogenj! Ne na gnoj!

V VINOGRADU se takoj spozna, kateri gospodar je priden. Krasni so v avgustu opleti vinogradi. V takih se grozdje zadovoljivo razvija. - Letošnje cepljenke morš tudi še škropiti z modro galico.

NA SENOŽETI čim prej spravi otavo, da zopet kaj zraste za jesensko pašo.

SEPTEMBER

NA DOMU: Gospodinja pripravljaj zimsko zalogo: konzervira paradižnike, kuha iz njih mezgo, suši peteršilj, hrani jabolka. - Preberi krompir in loči nagnitega od zdravega, debelega od drobnega. Je zrnje zavarovano pred škodljivci? - Kletne prostore presnaži in pobeli. Prepričaj se, da vinska posoda ne pušča. Nabavi si, kar ti manjka za trgatev.

V VRTU sejemo špinačo, motovilec, pozno endivijo, zimsko solato, radič, zgodnje zelje ali vrzotine. Presajaj endivijo, tudi brokole, cikorijo. Paradižnikom odstrani cvete, da se zarojeni plodovi odebelijo.

NA NJIVI: Si vsejal inkarnatko ali ruso travo (laško deteljo)? Do srede meseca je še čas. Repo, zelje, krmsko peso oprosti plevela; zelju lahko pognojiš z gnojnico. - Kakšno pšenico boš sejal?

V SADOVNJAKU: Ne puščaj na drevesu nobenih plodov. Vse gnile in suhe vrži v ogenj. Sadje obiraj

z roko! Ne lazi na drevo s podkovanimi čevlji. - Ne otepaj sadnega drevja. Otepa se samo orehe-in kostanj.

V VINOGRADU čriček prepeva, a naj te ne zvabi, da bi že sedaj trgjal. Sedaj pa zaznamuj one trte, ki prav dobro rodijo in one, ki prav slabo. Prve naj ti dajo drugo leto cepiče, slabe nadomesti z boljšimi.

NA SENOŽETI spravljaš zadnjo otavo.

OKTOBER

NA DOMU: Dopolnjujemo zimsko zalogo, predvsem z grozdom, katerega obesimo na nategnjeno žico. Obesi le zdravo grozdje, trgano v suhem vremenu. - Koruzo hrani na preprihmem prostoru, da se posuši. - Pazi, da ne staviš mošta v plesnivo in kislo posodo. Naj ti vino dobro povrè. Med vrenjem premešaj ga kakšenkrat. Ne hrani krompirja blizu vina. - Hlev dobro prečisti. Ker postaja sveža krma redkejša, navajaj polagoma živino na suho krmo. Pri začetku mešaj to med svežo.

NA VRTU sejemo še špinačo in motovilec, presajamo zimsko solato in vrzotine (zgodnje zelje), sadimo afriško čebulo in česnik. Plevel naj ne gospodari.

NA NJIVI sejemo pšenico. Sejmo je čimveč, ker uteče suši, koruza pa večkrat ne. pognoji pšenici predvsem z umetnimi gnojili. Sej jo s sejalko: setev bo enakomernejša in prihraniš na semenu.

V SADOVNJAKU misli sedaj na to, če boš zasadil kakšno mlado drevesce. Če sadiš jeseni, navadno pri-

dobiš eno leto. Zato skoplji takoj potrebne jame, ki naj bodo kubičen meter velike.

V VINOGRADU je trgategv: Zaznamuj dobre in slabe trte. Ne obrezuj trt, dokler so še zeleni listi na njih.

NA SENOŽETI ne pasi, dokler je še rosa, ali pa celo slana, ker to lahko povzroči napenjanje.

NOVEMBER

NA DOMU imej malo apoteko: lipov čaj, aspirin, ovoje, jodovo tinkturo. - Poglej v shrambo, da kaj ne plesni ali gnije. - V kleti drži enakomerno toploto med 15 in 20° C vse dokler je vino količkaj sladko. - Vino med tihim vrenjem zalivaj. - Če je kakšen lep dan, ženi živino na pašo ali na izprehod. Živina naj ima v hlevu toplo, to pa od bogatega nastilja in ne debelih plasti gnoja.

NA VRTU za silo še lahko seješ špinačo, a le v sončnih legah. Na enake lege boš proti koncu meseca lahko zasadil zgodnji grah (Expres, alaska, princ Albert, Saxa). Kar ni vrta izrabljenega, globoko prekoplji in obilno pognoji s hlevskim gnojem.

NA NJIVI zamudniki še sejejo pšenico. Za pozno setev je primerna le vrsta »mentana«. Če pa hočeš, da bo bogato obrodila, raztrosi takoj po setvi na vsakih 100 m² po 1/2 kg apnenega nitrata ali čilskega solitra.

V SADOVNJAKU se bo drevje ogolilo. Takoj odstrani raz dreves vse plodove, tudi nerazvite. Odstrani vse polomljene in nalomljene veje ter take, ki bi pozneje lahko škodile lepoti krone. Večje rane zamaži s cepilnim voskom. Imaš že sadike za jesensko saditev? Si skopal jame? Leto pridobiš, če sadiš jeseni. Čim odpadejo listi, poškropi breskve z 2-3% raztopino modre galice.

V VINOGRADU ne obrezuj trt, dokler so še listi na njih. Kateri del boš letos pognojil? Najboljši je hlevski gnoj z dodatkom superfosfata.

SENOŽET sedaj preorji, če jo misliš spomladi spremeniti v njivo. Druge pa čisti kamenja in grmovja ter pognoji vsakih 100 m² s kg superfosfata in 2 kg kalijeve soli.

DECEMBER

NA DOMU: Prezrači bivališče vsaki dan. Večkrat preglj šrambo! Sedaj odberi krompir za seme in razpoloži ga v tanki plasti po lesah. Tak bo zagnal kratke, a močne kali. - Čas prvega pretakanja je nastopil. Če je vino še sladko, iznebi se ga čimprej. Če vino porjavi na zraku, dodaj na hl po 10 do 15 gramov metabisulfita, in sicer teden pred pretakanjem. Potem pa nič žveplati! Če je vino čisto, pretoči ga, da ga rešiš drožji, ki vinu samo škodujejo. Cibidin in bolj kiselna vina pa pusti na drožjah do Velike noči. Izgubila bodo neprijetno

kislino. - Živina naj ne pije mrzle vode. Daj ji mlačne. Imaš dovolj krmske pese, ali si bil med letom zanikern? Če je lep dan, dovoli živini malo sonca.

NA VRTU izkopljemo zeleno (šelin), vrtni korenjček in še kaj in vložimo v kleti v pesek, da bo imela gospodinja kaj pri rokah. Lahko sadiš zgodnji grah. Radič in špinačo pokrij z listjem, peteršilj in zimsko solato zavaruj s streho iz koruznih stebel. Ostali vrt naj bo razkopan in pognojen.

NA NJIVI pognoji pšenici koncem meseca s čilskim solitrom ali apnenim nitratom. Na 100 m² pa 1/2 kg. Lahko trošiš tudi vrhu snega.

V SADOVNJAKU pograbi odpadle liste na kupe: vrhni del porabi za nastilj, spodnji del sežgi. Očisti drevje nalomljenih in nepotrebnih vej. Zasadi mlado sadno drevje, a ne v zmrzlo zemljo. Skoplji jame za pomladno saditev. Poškropi breskve s 3% raztopino modre galice, če tega nisi storil prejšnji mesec.

V VINOGRADU kopaš za nove trte, pripravljajš potrebni les, trte lahko obrezuješ, okoplješ in pognojiš. Gnoji s hlevskim gnojem vsaj vsako tretje leto.

SENOŽET očisti in pognoji!

VDOVA ŽABARJEVA

Jakob: Ali je vdova Žabarjeva res tako srčno dobra žena?

Toni: Prav zares, je že tri možé zveličala!

K A Z A L O

	Stran
Koledar	4
Mons. prof. Ivan Trinko 90-letnik	28
Iz domače zgodovine	38
Cerkvene razmere med Beneškimi Slovenci	56
Gospodarske in socialne razmere	61
Naši djelouci v Belgiji	64
Visokuost naših brjegov	73
Naše rijke in potoki	75
Visočina nad morjem nekaterih naših vasi	80
Matajur ali Baba	83
Legenda sv. Aleša	84
Petar Matajurac velik jinak	87
Buoh an kraj Matijaž	89
Kristus an sv. Petar v Nediški dolini	91
Marija na Starogoro ruoma	93
Norac peje tega pametnega v norišnico	95
Sveti Tilh an Petjar	98
Razne pesmice	102
Kaj boš delal vsaki mesec	112
Drobiž: 37, 55, 60, 63, 72, 74, 88, 90, 92, 94, 97, 101, 111, 125.	

uff. sup.

S

TRINKOV koledar

inv.št:

4902